

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Факультет фінансів
Кафедра податків і фіскальної політики

Дзюбак Тарас Михайлович

**ВДОСКОНАЛЕННЯ МИТНО-ТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ**

Спеціальність 8.03050801 «Фінанси і кредит»

Магістерська програма "Фінанси в системі митних органів"

Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр»

Студент групи ФМОзм-51
Т.М.Дзюбак

(підпис)

Науковий керівник
к.е.н., доцент О.Б. Дем'янюк

(підпис)

Дипломну роботу допущено
до захисту

«__»_____ 2014 р.

Зав. кафедри,
д.е.н., професор
Крисоватий А.І.

(прізвище, ініціали)

(підпис)

Тернопіль – 2014

ЗМІСТ

Вступ

Розділ 1. Теоретико-організаційні засади митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності

1.1. Сутність та інструменти регулювання зовнішньоекономічної діяльності

1.2. Становлення та розвиток митно-тарифної політики в Україні

1.3. Правові засади митно-тарифного регулювання в Україні

Висновки до розділу 1

Розділ 2. Практика митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в контексті фіскальної політики України

2.1. Організаційні та функціональні завдання митного тарифу у фіскальній політиці держави

2.2. Аналіз впливу митного тарифу на доходи Державного бюджету України

2.3. Митне оподаткування у формуванні доходів бюджету України

Висновки до розділу 2

Розділ 3. Удосконалення механізму митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України

3.1. Світовий досвід митно-тарифного регулювання та можливості його застосування в Україні

3.2. Пріоритети розвитку митно-тарифного регулювання в Україні

Висновки до розділу 3

Висновки

Перелік використаних джерел

ВСТУП

На сучасному етапі становлення торгових відносин важливе значення має державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності. У зв'язку з необхідністю Україні зайняти своє місце у міжнародному державному регулюванні зовнішньої торгівлі, вона має вивчати та використовувати економічні механізми та інструменти, серед яких найбільш цивілізованим на даний час є митно-тарифне регулювання, якнайважливіший механізм державного регулювання зовнішньої торгівлі. У всьому світі воно є прикладом економічного регулювання і відповідає вимогам ринкової економіки. Митно-тарифне регулювання, з одного боку, безпосередньо впливає на показники експорту та імпорту, а з іншого – прямо чи опосередковано визначає основні економічні параметри національних економік, динаміку й тенденції зміни обмінних курсів, відсоткових ставок і важливих параметрів соціального розвитку тощо.

В умовах світової фінансової глобалізації істотно зростає роль митно-тарифних механізмів стимулювання розвитку міжнародної торгівлі та її основних складових. З огляду на це постає проблема наукового обґрунтування адекватної ринковим умовам митно-тарифної політики з притаманним їм фіскальним інструментарієм.

Ефективність застосування митно-тарифного механізму або окремих митно-тарифних заходів залежить від існуючого в державі нормативного порядку та правил митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Значний внесок у розгляд проблем побудови ефективного митно-тарифного механізму в умовах трансформаційної економіки зробили вітчизняні та зарубіжні вчені І. Бережнюк, І. Бураковський, В. Бардачова, В. Ващенко, С. Волосович, О. Гащицький, В. Геєць, О. Гребельник, І. Дюмулен, О. Єгоров, О. Єршов, М. Каленський, І. Карамбович, О. Кіреєв, Б. Кормич, Т.

Мельник, В. Науменко, С. Осика, П. Пашко, Л. Пісьмаченко, К. Сандровський, В. Свинухов, С. Терещенко, А. Філіпенко та ін.

Аналіз сучасної наукової літератури з даної проблематики показав, що окремі аспекти митно-тарифного регулювання все ще залишаються малодослідженими та потребують детальнішого вивчення. Отже, актуальність теми зумовлена недостатньою розробленістю теоретичних та практичних питань щодо митно-тарифного механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності України.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є дослідження особливостей становлення, розвитку та функціонування митно-тарифної політики України, аналіз сучасного стану впливу митно-тарифного регулювання на формування доходів бюджету України та вироблення при цьому основних напрямків удосконалення митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в контексті стабілізації вітчизняної економіки та захисту національних товаровиробників.

Для досягнення мети в роботі були поставлені такі **завдання**:

- з'ясувати сутність та проаналізувати інструменти регулювання зовнішньоекономічної діяльності;
- охарактеризувати становлення та розвиток митно-тарифної політики в Україні;
- визначити правові основи митно-тарифного регулювання в Україні;
- дослідити організаційні та функціональні завдання митного тарифу у фіскальній політиці держави
- проаналізувати вплив митного тарифу на доходи Державного бюджету України;
- окреслити та проаналізувати роль митного оподаткування у митно-тарифному регулюванні в Україні;
- визначити проблемні питання та обґрунтувати пріоритетні напрямки удосконалення митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Об'єктом дослідження є регулювання зовнішньоекономічної діяльності в контексті фіскальної політики держави.

Предметом дослідження митно-тарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності та його вплив на надходження до бюджету України.

Методи дослідження. В процесі дослідження використовувалися методи теоретичного узагальнення; сучасні загальнонаукові методи і прийоми пізнання, зокрема: історико-порівняльний, системно-структурний, порівняльно-правовий, логічний, статистичний тощо, а також фундаментальні положення сучасної економічної теорії.

Теоретичну та інформаційну базу роботи складають: законодавчі акти України та нормативні документи з питань зовнішньоекономічної діяльності та митно-тарифного регулювання; чисельні роботи вітчизняних та зарубіжних учених щодо проблем митно-тарифної політики; статистичні дані, що стосуються надходжень мита і митних платежів до бюджету; статистична інформація Державної митної служби України та Міністерства фінансів України.

Наукова новизна одержаних результатів роботи полягає у комплексному і цілісному підході до дослідження чинної вітчизняної практики митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та розробці науково-практичних рекомендацій щодо напрямів його удосконалення в Україні.

Апробація результатів дослідження. Окремі висновки та узагальнення дослідження доповідалися на Всеукраїнській науковій конференції студентів та молодих вчених "Фіскальна політика України в умовах сучасних інституційних змін" (березень 2011 року, Тернопіль, ТНЕУ) та опубліковані у тезах доповідей на тему: "Тарифні методи у регулюванні зовнішньоекономічної діяльності"

Дипломна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ МИТНО-ТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Сутність та інструменти регулювання зовнішньоекономічної діяльності

Усі держави світу пов'язані між собою складними схемами зовнішньоекономічних відносин – торгівлею, переміщенням капіталів, робочої сили, валютними операціями тощо. Зовнішньоекономічні відносини будь-якої країни розвиваються на основі міжнародного поділу праці та відкритості економіки.

Розвиток зовнішньоекономічної діяльності сприяє включенню національної економіки в світові господарські процеси, підвищенню її конкурентоспроможності на світових ринках, підвищенню технічного рівня виробництва, раціональному використанню всіх ресурсів, ліквідації дефіциту, підвищенню рівня життя населення тощо.

Кожна країна проводить державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності, яке залежить від зовнішньоекономічної політики держави, котра регулює економічні відносини з іншими державами.

Основними законодавчими актом, які закріплюють правові засади здійснення зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) вітчизняними суб'єктами господарювання, є Закон України від 16 квітня 1991 року "Про зовнішньоекономічну діяльність" та Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року. Закон України "Про зовнішньоекономічну діяльність" визначає основні правові та організаційні засади здійснення ЗЕД в Україні і спрямований на удосконалення правового регулювання усіх видів ЗЕД, включаючи зовнішню торгівлю, економічне, науково-технічне співробітництво, надання послуг відповідно до загальноновизнаних засад, принципів, норм і правил міжнародної торгівлі та зобов'язань, взятих

Україною в рамках міжнародних угод [86]. У Господарському кодексі України від 16 січня 2003 року загальним положенням про зовнішньоекономічну діяльність присвячена Глава 37 [11].

Відповідно до Господарського кодексу України "зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання є господарська діяльність, яка в процесі її здійснення потребує перетинання митного кордону України майном та/або робочою силою" [11]. Відповідно до Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність" – зовнішньоекономічна діяльність - це діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами [86].

Виходячи з визначень ЗЕД в основних нормативно-правових актах України можна визначити основні ознаки ЗЕД, а саме:

а) за своєю сутністю вона є господарською діяльністю, тобто "діяльністю суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямованою на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність"(ч.1 ст.3 ГК) [11].;

б) ця діяльність побудована на відносинах між суб'єктами господарювання, що перебувають під юрисдикцією різних держав;

в) вона може здійснюватися як на території України, так і за її межами, як з перетином митного кордону України, так і без такого перетину

Як і кожна діяльності зовнішньоекономічна діяльність повинна здійснюватися за певними принципами. Принципи зовнішньоекономічної діяльності – це керівні начала, що визначають спрямованість правового регулювання зовнішньоекономічних відносин.

Спеціальні принципи ЗЕД закріплює ч.2 ст.377 Господарського кодексу [11]., з деталізацією переліку у ст.2 Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність"[86].

Відповідно до Закону про ЗЕД при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності необхідно керуватись такими принципами [86]:

Принципом суверенітету народу України у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності, що полягає у:

- виключному праві народу України самостійно та незалежно здійснювати зовнішньоекономічну діяльність на території України, керуючись законами, що діють на території України;

- обов'язку України неухильно виконувати всі договори і зобов'язання України в галузі міжнародних економічних відносин;

Принципом свободи зовнішньоекономічного підприємництва, що полягає у:

- праві суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності добровільно вступати у зовнішньоекономічні зв'язки;

- праві суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності здійснювати її в будь-яких формах, які прямо не заборонені чинними законами України;

- обов'язку додержувати при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності порядку, встановленого законами України;

- виключному праві власності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності на всі одержані ними результати зовнішньоекономічної діяльності;

Принципом юридичної рівності і недискримінації, що полягає у:

- рівності перед законом всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, незалежно від форм власності, в тому числі держави, при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності;

- забороні будь-яких, крім передбачених цим Законом, дій держави, результатом яких є обмеження прав і дискримінація суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, а також іноземних суб'єктів господарської діяльності за формами власності, місцем розташування та іншими ознаками;

- неприпустимості обмежувальної діяльності з боку будь-яких її суб'єктів, крім випадків, передбачених цим Законом;

Принципом верховенства закону, що полягає у:

- регулюванні зовнішньоекономічної діяльності тільки законами України;

- забороні застосування підзаконних актів та актів управління місцевих органів, що у будь-який спосіб створюють для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності умови менш сприятливі, ніж ті, які встановлені законами України;

Принципом захисту інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, який полягає у тому, що Україна як держава:

- забезпечує рівний захист інтересів всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та іноземних суб'єктів господарської діяльності на її території згідно з законами України;

- здійснює рівний захист всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України за межами України згідно з нормами міжнародного права;

- здійснює захист державних інтересів України як на її території, так і за її межами лише відповідно до законів України, умов підписаних нею міжнародних договорів та норм міжнародного права;

Принципом еквівалентності обміну, неприпустимості демпінгу при ввезенні та вивезенні товарів.

Регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні здійснюється з метою [86]:

- забезпечення збалансованості економіки та рівноваги внутрішнього ринку України;

- стимулювання прогресивних структурних змін в економіці, в тому числі зовнішньоекономічних зв'язків суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України;

- створення найбільш сприятливих умов для залучення економіки України в систему світового поділу праці та її наближення до ринкових структур розвинутих зарубіжних країн.

Інструменти регулювання зовнішньої торгівлі традиційно поділяють на адміністративні та фінансові [18, с. 22]

Група фінансових інструментів впливає через вартісні показники на динаміку, структуру і географію зовнішньоторгових потоків. До цієї групи належать ставки мита, податки на експорт і імпорт, митна номенклатура, порядок визначення митної вартості, система тарифних пільг та преференцій тощо. Адміністративні інструменти дають змогу державі здійснювати безпосереднє втручання в процес зовнішньоторгівельного обміну через встановлення квот, ліцензування експортно-імпортних операцій, встановлення заборон та інших державних стандартів на переміщення окремих товарів через кордон тощо.

Відповідно до цього виділяють тарифні та нетарифні інструменти регулювання, які для досягнення цілей митної політики можуть використовуватися як окремо, так і в поєднанні одні з одними. Тарифне регулювання здійснюється за допомогою інструментів, які впливають насамперед на витрати виробництва і торгівельний прибуток (фінансові інструменти) і регламентується переважно фінансово-правовими нормами. Застосування нетарифних методів (адміністративні інструменти) регулюються адміністративно-правовими нормами.

Як справедливо відзначив І.Дюмулен [19, с. 3] тарифні (вартісні) інструменти, які впливають на ціну товару і через ціну – на обсяг експорту та імпорту можуть ефективно діяти за таких обставин: реальний та стабільний валютний курс, низькі та передбачувані теми зміни внутрішніх цін, відсутність серйозних диспропорцій (насамперед дефіцитів) між попитом та пропозицією на внутрішньому ринку, нормальний стан платіжного балансу країни. Якщо хоча б одне з цих умов відсутнє, тарифні інструменти починають втрачати свою дієвість і повинні підкріплюватися адміністративними регуляторами.

У більшості економічно розвинутих країн співвідношення між тарифними та нетарифними інструментами поступово змінюється на користь

перших, проте нетарифні інструменти продовжують ними використовуватися, оскільки тарифні інструменти не можуть на належному рівні виконувати свої функції (насамперед захисну). Крім того, суттєве обмеження можливостей тарифних методів внаслідок лібералізації зовнішньої торгівлі через зниження тарифних бар'єрів, які реалізуються в межах ГАТТ/СОТ також підвищують роль нетарифного регулювання при реалізації протекціоністської функції митної політики.

Нетарифні інструменти використовуються для регулювання зовнішньої торгівлі невеликої групи товарів та діють протягом обмеженого терміну і призначені для вирішення певних економічних та соціальних проблем. Що вимагають оперативного втручання держави, не порушуючи при цьому механізму національного ринку, а іноді навіть можуть сприяти нормалізації його функціонування.

Отже, відповідно до загальноприйнятого підходу державне регулювання зовнішньої торгівлі розглядається як тарифне та нетарифне регулювання ЗЕД. Аналіз і визначення цих категорій має перш за все практичне значення, адже деякі митні процедури й митні правила в Митному кодексі України вписані з позиції застосування або незастосування заходів тарифного та нетарифного регулювання. У національному законодавстві відсутнє трактування цих понять.

У вітчизняному законодавстві відсутнє визначення поняття "нетарифного регулювання", однак воно досить часто застосовується в нормативно-правових актах пов'язаних з зовнішньоекономічною діяльністю, митною політикою та митною справою. Із вступом в дію Податкового кодексу України та прийняття нового Митного кодексу України (від 13.03.2012) ситуація дещо змінилася, оскільки в цих нормативно-правових актах визначається поняття "заходи нетарифного регулювання" (Митний кодекс) та їх перелік, який наведено у Податковому Кодексі України. Згідно Митного кодексу України (стаття 4, пп. 13) заходи нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності – не пов'язані із застосуванням мита до

товарів, що переміщуються через митний кордон України, встановлені відповідно до закону заборони та/або обмеження, спрямовані на захист внутрішнього ринку, громадського порядку та безпеки, суспільної моралі, на охорону здоров'я та життя людей і тварин, охорону навколишнього природного середовища, захист прав споживачів товарів, що ввозяться в Україну, а також на охорону національної культурної та історичної спадщини [57], а Податковий кодекс України (пп.14.1.61.) визначає перелік заходів нетарифного регулювання [73]:

- ліцензування і квотування зовнішньоекономічних операцій;
- застосування спеціальних заходів щодо імпорту товарів в Україну;
- процедура реєстрації зовнішньоекономічних контрактів;
- процедура видачі ліцензій на право імпорту, експорту - спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів;
- дозвільна система служби експортного контролю;
- сертифікація товарів, що ввозяться в Україну;
- дозвільна система органів державної влади, що здійснюють санітарно-епідеміологічний, ветеринарний, фітосанітарний, екологічний та інші види контролю;
- реєстрація лікарських засобів, виробів медичного призначення, імунобіологічних препаратів, харчових добавок;
- застосування державного пробірною контролю.

Митно-тарифне регулювання – це комплекс заходів та інструментів впливу на міжнародну торгівлю, що реалізуються через впровадження та використання мит, зафіксованих у вигляді митного тарифу як найважливішого інструменту митно-тарифного регулювання експортно-імпорتنих операцій [55, с. 216]. Зазначене вище визначення є дещо вузьким, а більш ширше розуміння цього терміну подають В. Хомутенко, В. Демченко, І. Луценко: “це комплекс заходів щодо встановлення і застосування ставок мита, обкладення митом в межах окремих преференційних режимів, контролю за митною вартістю товарів,

класифікацією товарів в цілях повноти стягнення мита” [110, с. 45].

Митно-тарифні регулятори виступають базою створення адекватного механізму регулювання й управління світовими господарськими зв'язками як на національному, так і міждержавному рівнях.

Гребельник О. П. пропонує розглядати систему митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності функціонує на п'яти рівнях (табл.1.1).

Таблиця 1.1.

Рівні системи митно-тарифного регулювання [13, с. 124]

Рівень	Основний зміст
Мікрорівень	Рівень суб'єктів господарювання як юридичних, так і фізичних осіб: підприємства, фірми, організації, які експортують чи імпортують товари, предмети, послуги.
Мезорівень	Рівень різного виду національних галузевих і регіональних об'єднань. Це насамперед міністерства і відомства, які безпосередньо здійснюють регулювання зовнішньоекономічних відносин, а також міністерства та відомства, які відіграють досить активну роль, особливо, що стосується питань тарифного регулювання експорту чи імпорту.
Макрорівень	Рівень держави. Основними суб'єктами даного рівня є, безумовно, уряд країни та парламент.
Метарівень	Становлення митно-тарифних пріоритетів у процесі міжнародної регіональної інтеграції. Особливо це стосується співпраці митних органів на стадії створення і розвитку митних союзів.
Мегарівень	Рівень міжнародних об'єднань, організацій. Це насамперед Світова організація торгівлі (СОТ), Міжнародна торгова палата, Міжнародний валютний фонд, Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), Всесвітня митна організація.

З розвитком митно-тарифного регулювання, на певних періодах розвитку міжнародних економічних відносин відбувається домінування того чи іншого суб'єкта. Існує певна закономірність якщо суб'єкти макрорівня не стають рушійними силами в системі митно-тарифного регулювання, то активну роль відіграють суб'єкти мікро- або мезорівня. Це виявляється в пошуку способів мінімізації митних платежів безпосередньо суб'єктами господарювання на мікрорівні та йде пряме лобіювання економічних інтересів окремих відомств на мезорівні. На цьому етапі даний процес суперечить загальноекономічним інтересам держави [13, с. 129].

Митно-тарифне регулювання зовнішньої торгівлі є класичним економічним методом регулювання зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД), який застосовується в Україні з використанням таких інструментів як митний тариф, класифікація товарів відповідно до товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності, визначення країни походження та митної вартості товару, а також застосування системи митних пільг та преференцій [60, с. 277].

Співіснування тарифних та нетарифних методів пов'язане насамперед з їх тісною взаємодією та взаємопроникненням для досягнення спільних цілей регулювання зовнішньої торгівлі. Тісне переплетення тарифних та нетарифних заходів в митно-тарифному механізмі пояснюється насамперед неможливістю здійснення тарифного регулювання без проведення митного контролю, що регламентується адміністративно-правовими нормами. Крім того поєднання фінансових та адміністративних засобів виявило нові якості окремих інструментів тарифного регулювання, які використовуються одночасно як для фінансового так і адміністративного регулювання. Зокрема, митна вартість з одного боку виступає як база нарахування мита та митних платежів, а з іншого може використовуватися при квотуванні імпорту у випадку встановлення квот у вартісному вираженні. Іншим прикладом подвійного призначення митних інструментів є країна походження товару. За допомогою сертифіката про походження товару реалізується преференційне та пільгове оподаткування імпорту одночасно з походження товару використовується і при встановленні ембарго чи торгової блокади. Симбіозом фінансових і адміністративних засобів регулювання зовнішньої торгівлі є тарифні квоти за допомогою яких встановлюється кількість товару, що ввозиться за зниженими ставками мита чи безмитно, а товари, імпорт яких здійснюється понад тарифну квоту, обкладаються звичайними ставками мита.

Забезпечення ефективності зовнішньоекономічної діяльності для України є одним з вагомих чинників зміцнення конкурентоспроможності

національної економіки. Однією з умов ефективного стимулювання зовнішньоекономічної діяльності є використання таких економічних важелів як тарифне та нетарифне регулювання чи точніше оптимальне їх поєднання з врахування вимог національного законодавства та міжнародних стандартів

1.2. Становлення та розвиток митно-тарифної політики в Україні

Інтеграція України у світове співтовариство, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами, створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки, забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення є визначеними пріоритетами національних інтересів у забезпеченні митної політики України. На сучасному етапі Україна прагне зайняти своє місце у міжнародному поділі праці й багато уваги приділяє державному регулюванню зовнішньої торгівлі. Вона широко використовує економічні механізми та інструменти державного регулювання зовнішньої торгівлі, серед яких найбільш важливим є митно-тарифне регулювання.

Розвиток митно-тарифної політики України з моменту становлення незалежної України науковці розбивають на кілька етапів [13, с. 129-130; 52, с. 145-146] на 5 етапів. Охарактеризуємо їх

Перший етап (1991-1993 рр.) – перехідний, характеризувався переорієнтацією основних функцій держави щодо об'єктів контролю й регулювання зовнішньоторговельної діяльності, відбулося посилення контролю за торговельною діяльністю, що здійснювалися юридичними особами – суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності. В цей період переважала жорстка експортна й ліберальна імпортна політика, яка формувалася з однієї сторони, виходячи з внутрішньодержавних потреб у насиченні ринку товарами; з іншої під впливом міжнародних економічних та фінансових організацій, обмежували доступ дешевої української сировини і

продукції на світовий ринок [13., с.129]. В цей період було прийнято Декрет „Про Єдиний митний тариф” (1993 р.), який у більшості товарних позицій впроваджував ставки від 0 до 10%, за незначною кількістю позицій – 15-30% і лише на тютюнові та горілчані вироби 50%.

Рівень ставок ввізного мита визначався залежно від ступеня оброблення й економічної доцільності ввезення того чи іншого товару. На товари, імпортовані з країн, що розвиваються, не накладалися мита, а на товари з промислово розвинутих країн, з якими Україна мала угоду про режим найбільшого сприяння (РНС), оподатковування здійснювалося за пільговими ставками [52, с. 145].

Поступово починає підсилюватися орієнтація митно-тарифного регулювання на підтримку розвитку експорту

Другий етап (1994-1995 рр.) – фіскальний, характеризується посиленням дії фінансових механізмів державного регулювання, які були направлені на наповнення державного бюджету за рахунок оподаткування як імпорту, так і експорту [13, с.129]. В цей період відбувається лібералізація зовнішньоторговельного режиму та створюються механізми тарифного регулювання, які спрямовані на отримання податкових надходжень. У цей період ставки ввізного мита були значно підвищені у фіскальних цілях на високоліквідну продукцію і підакцизні товари. Таким чином, механізм регулювання був спрямований насамперед на одержання податкових надходжень і, в другу чергу - на захист національного виробника. Значна кількість пільг, наданих законодавством окремим суб'єктам ЗЕД, створила неоднакові умови конкуренції на внутрішньому ринку [52, с. 145].

У цей період на більшість товарів ставки імпортного мита підвищилися з 10-20% до 40-100%, максимальний їхній рівень було встановлено на хутро, шкіру – до 150%, лікєро-горілчані й тютюнові вироби – до 200-350%.

Крім цього, були введені ПДВ і акцизний збір, які нараховувалися за дискримінаційною схемою у порівнянні з товарами національного виробництва (ПДВ нараховувався не на конкретну вартість товару, а на суму

цієї вартості, мита і митного збору, акциз – на вартісну базу, до якої входив ПДВ)

Також із кінця 1995 року з метою запобігання уникненню від сплати податків, зокрема заниження митної вартості, багато товарних позицій було переведено під дію специфічних або комбінованих митних ставок замість адвалерних [52, с. 145].

На кінець періоду знижуються ставки на енергоносії і сировину. Починає діяти режим вільної торгівлі з Російською Федерацією і Республікою Білорусь. У 1994 р. була створена Митно-тарифна рада при Кабінеті Міністрів України та прийнята перша Постанова Кабінету Міністрів щодо зміни ставок ввізного мита, що стало підґрунтям для проведення узгодженої митно-тарифної політики, яка на той час носила більше фіскальний характер, хоча й мала елементи протекціонізму [13, с.129].

Третій етап (1996-1998 рр.) – протекціоністський, державні заходи регулювання зовнішньої торгівлі в цей період направлені на захист національного товаровиробника від іноземної конкуренції. На даному етапі спостерігалась тенденція підвищення ставок імпортного мита, почалося застосування комбінованого мита, практично було зрівняно пільгові ставки з повними, встановлено мінімальну митну вартість, введено попередню сплату імпортного мита [13, с.130].

Посилення протекціонізму відбувається поряд із заходами для зміни системи митно-тарифного регулювання у зв'язку з переговорним процесом про вступ України до СОТ. Паралельно відбувається превалювання у регулюванні експортно-імпортних операцій адміністративних та технічних заходів та значно розширюється база митного оподаткування за рахунок ліквідації пільг, що істотно впливало на ефективність митної політики. Скасовується національна система преференцій. Механізм тарифного регулювання спрямований на захист вітчизняного товаровиробника. Мають місце фіскальні надходження від тарифів переважно за рахунок підвищення ставок на імпорт високоліквідної на українському ринку продукції (в

основному підакцизні товари), а також за рахунок заходів, пов'язаних з визначенням митної вартості, тарифної позиції і країни походження товару [52, с. 145-146].

На сировину для виробничих потреб вводяться мінімальні ставки ввізного мита. На експорт деяких видів продукції вводиться експортне мито, що має переважно заборонний характер (вовна, шкури тварин, чорні і кольорові метали й ін.). Продовжують застосовуватися пільги для окремих категорій суб'єктів ЗЕД. Активно використовується режим вільної торгівлі з країнами СНД і Балтії. У зв'язку з обмеженістю заходів тарифного регулювання (стосуються лише близько 30% імпорту) і нетарифного регулювання поступова перевага віддається адміністративним і технічним заходам [52, с. 146].

У зв'язку з прагненням України приєднатися до ГАТТ та вступу до СОТ на початку 1996 року Указом Президента затверджена «Конвенція трансформації митного тарифу України на 1996-2005 роки відповідно до системи ГАТТ/СОТ», яка визначає основні принципи і напрями поступового зниження ставок ввізного мита для їхньої реалізації українською стороною в переговорному процесі з метою забезпечення доступу до товарних ринків у межах вступу України в СОТ. Кінцевою метою трансформації митного тарифу України є досягнення після закінчення перехідного періоду рівня середньозваженої ставки ввізного мита не більш ніж 14%.

Проте саме в цей період було посилено протекціоністські заходи щодо сільськогосподарських товаровиробників шляхом запровадження у 1997 році механізму сезонних ввізних мит, а також використання заходів нетарифного регулювання. Так, сезонне мито було вперше застосовано у 1996 році до одного виду продукції – картоплі. У 1997 році було прийнято Закон України «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції», внаслідок чого поступово перелік продукції, для якої встановлювалося сезонне мито, значно розширився. Термін дії ставок сезонного ввізного мита, відповідно до закону, мав становити від 60 до 120 днів.

Через погіршення стану платіжного балансу і з метою підвищення рівня економічного захисту вітчизняного виробника в березні 1998 року були значно збільшені ставки ввізного мита на понад 1500 товарних позицій зовнішньоекономічної діяльності. Середній коефіцієнт 2 був застосований для збільшення ставок, що відчутно підняло ціни на імпортовані товари широкого вжитку, на яких побудовано бізнес малих і середніх підприємств.

Фактично на кінець 1998 року у складі митного тарифу майже не залишилося товарів зі ставками, встановленими в січні 1993 року. Ставки було збільшено на деякі хімічні складники і лужні, цеглу, черепицю – удвічі; на скло, скло посуд та вироби зі скла – утричі; на радіо- і телетовари, електронні засоби охорони ставки мита зросли у 2-3 рази. Найбільше зросли ставки на водний транспорт і дитячі іграшки.

З точки зору дотримання Україною зобов'язань, узятих на себе в рамках угод із тарифів і торгівлі, країна наблизилась до гранично можливої величини ставок мита (згідно із зобов'язаннями, взятими у рамках угод ГАТТ/СОТ, Україна не повинна підвищувати ставки мита більше від середньозваженої величини у розмірі 30% щодо загального масиву Єдиного митного тарифу).

У свою чергу, відбулись зміни й у експортному митному оподаткуванні. Відновлюються експортні податки на низку товарних груп (вовна і шкіра тварин, чорні і кольорові метали). З лютого 1996 року запроваджуються нові експортні обмеження, пов'язані із встановленням індикативних цін на багато видів експортної продукції.

Таким чином, Україна дійшла висновку про передчасність лібералізації зовнішньої торгівлі і зробила ставку на політику протекціонізму. Вирішальну роль у прийнятті такого рішення відіграли два фактори: зменшення обсягів внутрішнього ринку і різке падіння обсягів національного виробництва.

Четвертий етап (1999-2004 рр.) – адаптаційний, направлений на вдосконалення системи зовнішньоекономічного та митно-тарифного законодавства відповідно до вимог міжнародного законодавства.

У 1998-1999 рр. Україна починає удосконалювати систему митно-тарифного регулювання відповідно до норм СОТ. Поступово лібералізується імпорتنний режим. Це, зокрема, пов'язано з необхідністю виконувати зобов'язання перед міжнародними фінансовими організаціями щодо лібералізації зовнішньоторговельного режиму. Поступово скасовується застосування ставки мінімальної митної вартості. Істотно зменшилася кількість рішень щодо зміни ставок ввізного мита. Приймаються рішення, спрямовані на стимулювання внутрішнього виробництва, тобто ставки мита знижувалися на сировину, підвищувалися на готову продукцію, аналоги якої випускалися в Україні. були знижені ставки імпортного мита на значну номенклатуру товарів текстильної промисловості відповідно до зобов'язань перед ЄС [52, с. 146].

У цей період готується новий Єдиний митний тариф України на базі Української класифікації товарів ЗЕД. Створюється законодавча база щодо приєднання до Конвенції по гармонізованій системі опису і кодування товарів, оптимізується тарифна номенклатура. На даному етапі: відбулося створення та ратифікація законодавчо-нормативної бази необхідної для приєднання до брюссельської Конвенції про Гармонізовану систему опису та кодування товарів (далі Конвенція ГС); у 2001 р. було прийнято Закон України «Про митний тариф України» в якому оптимізовано тарифну номенклатуру в відповідності до вимог ГАТТ/СОТ та Конвенції ГС за рахунок появи національної деталізації на рівні 9 та 10 знаків опису та кодування товарів. Починаючи з 2000 р., застосовується політика селективного протекціонізму. У зв'язку з поновленням переговорного процесу про вступ України в СОТ і переговорами з ЄС по зменшенню рівня ввізного мита на текстиль і одяг у 2000 р. був поступово зменшений загальний рівень імпорتنних тарифів. Розмір максимальних ставок ввізного мита був зменшений до 25%. Також були зменшені ставки імпортного мита до рівня 0-17% на різноманітний асортимент товарів і продукції легкої промисловості (пересічно ставка дорівнювала 6,9%) [13, с.130].

були внесені зміни в ставки ввізного мита на продукцію хімічної промисловості, окремі види сільськогосподарської техніки і запасних частин до неї, товари широкого вжитку, які не виготовлялися чи виготовлялися в недостатній кількості в Україні. Зменшилася кількість підакцизних товарів. Досить високим залишається рівень ставок тарифів на сільськогосподарські товари і продукти харчування. Знижено митні тарифи на текстиль і одяг відповідно до домовленостей з ЄС. Почали використовуватися антидемпінгові заходи.

Окремі види товарів звільняються від накладання мита, серед них: транспортні засоби, які здійснюють транспортні міжнародні вантажні перевезення; валюта України, іноземна валюта, цінні папери; товари, які вироблені в Україні і ввозяться назад на її територію без переробки, а також товари іноземного походження, які вивозяться назад з України без переробки; товари, які імпортуються всеукраїнськими і міжнародними об'єднаннями громадян, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; товари, що імпортуються за рахунок коштів державного валютного фонду України та іноземних кредитів, котрі надаються під гарантію Кабінету Міністрів України, а також інші групи товарів згідно з різними договорами, угодами і законами України.

У 2002 році прийнято досить значну кількість поправок до Митного тарифу. Так, протягом року було знижено пільгові ставки мита в середньому на 1% у групі товарів розділу XI «Текстиль та вироби з текстилю». Щодо деяких товарів комбіновані ставки мита було змінено на адвалерні. Досить суттєво підвищено ставки мита на вироби із хутра – до 40% від митної вартості (пільгова ставка – 20%). Зменшено ставки на імпорт інсуліну, що, безумовно, буде корисно для споживачів, оскільки вітчизняний інсулін не має необхідної якості [52, с. 146].

У 2003 році Кабінет Міністрів зменшив ставки ввізного мита на деякі товари, що не виробляються або не вирощуються в Україні, та на сировинну продукцію із метою задоволення споживчого попиту, але водночас підвищив

ставки ввізного мита на кришки, які виробляються в Україні в достатній кількості для підтримки національного виробника. Крім того, було вилучено з переліку товарів, які обкладаються нульовою ставкою імпортного мита, папір і картон крейдяний, багат шаровий, папір і картон інших типів – для писання, друкування та інших графічних цілей. Скасовано й пільги зі сплати ПДВ з цієї продукції.

У 2003 році також спостерігалась тенденція до запровадження адвалерних ставок замість комбінованих на окремі види рибної продукції, на нешлифований рис, живі квіти тощо. Крім того, визначено сезонні ставки для квітів: 5% на квіти, що ввозяться з 1 листопада до 31 травня і 20% - в інший період [13, с.130].

У більшості своїй зміни, що відбулися у 2003 році у митному тарифі, можна вважати прогресивними, однак є й певні проблеми. Так, скасування пільг для імпортерів картону й паперу означає підвищення цін на офісний папір у середньому до 20%. Не менше значення має постачання двошарового паперу, який в Україні не продукується, однак застосовується для виробництва шпалер.

Підвищення ставок мита на імпорт хімікатів, що необхідні для захисту рослин, також матиме негативні наслідки для сільського господарства, оскільки вітчизняна продукція не задовольняє вимог сільгоспвиробників.

У 2004 році виключили тарифну квоту на ввезення в Україну протягом 2005 року пляшок для напоїв місткістю понад 0,33 л., але не більше 1 л. з безбарвного скла в обсязі 200 млн. шт. на рік за пільговою нульовою ставкою [13, с.130], що забезпечило скасування пільгової нульової ставки ввізного мита на ввезення пляшок на 2005 рік та збільшення надходжень до Державного бюджету України.

У цей період була регламентована робота Митно-тарифної ради при Кабінеті Міністрів України щодо внесення змін до діючих тарифних ставок, чим досягнута певна передбачуваність у прийнятті рішень щодо зміни ставок ввізного мита; у 2002 р. було прийнято Митний кодекс України, який за

основними своїми положеннями відповідає вимогам Всесвітньої митної організації.

Зважаючи на сучасний стан зовнішньоекономічної діяльності в Україні вважаємо за необхідне виокремити п'ятий етап.

П'ятий етап (з 2005 р.) – інтеграційний, який почався у 2005 р. та триває й до сьогодні. Він проходить в умовах політичної боротьби й різновекторної направленості різних гілок державної влади щодо регулювання розвитку зовнішньоекономічних відносин та членства України в СОТ з 2008 року. В умовах політичної нестабільності, щорічних змін Уряду, економіка стала заручницею тих чи інших політичних амбіцій, що аж ніяк не сприяє її розвитку.

В кінці 2007 року завершено переговори щодо вступу України до СОТ, які розпочалися 1993 року. 5 лютого 2008 р. на засіданні Генеральної Ради Світової організації торгівлі прийнято рішення про приєднання України до Марракеської угоди про заснування СОТ та підписано Протокол про вступ України до СОТ. 4 квітня 2008 р. Верховною Радою України (ВРУ) прийнято Закон України «Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі» (№ 250-VI), а 16 травня 2008 р. Україна набула офіційного членства у СОТ.

Одним із основних зобов'язань перед СОТ є лібералізація доступу до ринку товарів і послуг, а також лібералізація експортної політики. Відразу після офіційного вступу до СОТ Україна була зобов'язана привести ставки ввізного мита у відповідність з рівнем, визначеним графіком тарифних зобов'язань України, тобто внести зміни до Закону України «Про Митний тариф України».

За 2005-2008 рр. було прийнято 55 законів України та велику кількість постанов Кабінету Міністрів України із змінами, які приводять окремі їх положення у відповідність з правилами СОТ.

Так, було виконано дуже важливе зобов'язання про скасування кількісних обмежень експорту товарів з України, що мало значний

позитивний ефект для бізнесу в країні, яка є нетто-експортером сільськогосподарської продукції.

Протягом 2006-2008 рр. Уряд запроваджував експортні квоти на олійні та зернові культури та з метою стримати ріст цін на харчові продукти в країні.

При вступі до СОТ Україна взяла зобов'язання поступово знизити експортні мита а згідно з погодженим графіком на насіння соняшнику, живу худобу, шкури тварин, брухт чорних і кольорових металів, залишивши за собою право застосовувати експорті мита у майбутньому. На виконання цих зобов'язань ставки експортного мита на насіння льону, соняшнику та рижію були знижені до 14% від митної вартості товару у 2008 році. Ставка експортного мита на насіння вказаних олійних культур щороку буде зменшуватися на 1 відсотковий пункт до значення 10 % . Експортні мита на живу худобу та шкіряну сировину почали знижуватися, починаючи з 1 січня 2009 року [31, с. 14].

Вступ України у СОТ сприяв удосконаленню митно-тарифної політики. На сьогоднішній день вона відповідає вимогам членства України в СОТ і спрямованою як на лібералізацію зовнішньої торгівлі та легалізацію тіньових потоків імпорту, так і на захист національного товаровиробника, а також на легалізацію торгівлі та збільшення надходжень до Державного бюджету.

1.3. Правові засади митно-тарифного регулювання в Україні

Однією з важливих умов успішної й ефективної зовнішньоекономічної діяльності України та її регулювання є створення відповідної правової бази. Її недосконалість негативно впливає на розвиток зовнішньоекономічних відносин нашої держави, призводить до безконтрольного вивезення з неї

вкрай дефіцитних ресурсів і продажу їх на світовому ринку за демпінговими цінами.

Правове регулювання ЗЕД включає в себе систему нормативних актів різної галузевої належності, у рамках і на основі яких здійснюється її практика. Ця система представлена:

- міжнародними правилами та нормами, підписаними й ратифікованими Україною, міжнародними договорами України з іншими країнами. Навіть у тому разі, коли міжнародні акти і не є підписаними, приймаються всі міри, щоб їх дотримувались, або, у крайній мірі, грубо не порушували;
- національним законодавством про ЗЕД яке представлено законами, кодексами, а також підзаконними актами.

Ринкові перетворення, вибір європейського шляху розвитку зумовили реформування всіх інститутів митного права з метою приведення митно-правової вітчизняної системи у відповідність до міжнародних норм і стандартів та максимального наближення їх положень до реалій митного простору сьогодення. Це досить тривалий процес, розрахований на значний строк. Передусім його метою є забезпечення відповідності митного законодавства України зобов'язанням, що випливають із договорів про співробітництво нашої держави з питань митної справи.

Сучасний розвиток України як демократичної, правової, незалежної держави та її подальшої інтеграції у світову європейську співдружність практично неможливі без фундаментального науково-обґрунтованого оновлення національного законодавства. Йдеться, зокрема, про регулювання зовнішньоекономічних відносин та організації митної системи, які мають на меті захист національних інтересів, національної безпеки, економічного суверенітету держави.

Правове регулювання митно-тарифних відносин створює правове поле, що дозволяє або, навпаки, перешкоджає реалізації економічних інтересів суб'єктів господарювання у сфері міжнародних економічних відносин.

будь-який суб'єкт господарської діяльності функціонує у відповідному правовому середовищі, яке формується на основі законодавчої бази, тобто правила поведінки суб'єктів визначаються законодавством тієї країни, на ринку якої функціонує підприємство.

Правове забезпечення зовнішньоекономічної діяльності має відповідати двом критеріям: урахувати специфіку предмета і задовольняти потреби суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. При цьому основне завдання — створити сприятливий правовий клімат для реалізації економічних інтересів суб'єктів господарювання у сфері зовнішньоекономічних відносин.

Слід зауважити, що правові норми, які регулюють зовнішньоекономічну діяльність, утворюють певний комплекс, який включає як міжнародно-правові, так і національно-правові норми. Цей комплекс характеризується як сукупність пов'язаних ієрархій і взаємопідлеглістю міжнародних і національних правових норм, що взаємодіють між собою й у своїх структурних частинах, які регламентують зовнішньоекономічні зв'язки України [13, с. 63].

При цьому митно-тарифні норми відіграють важливу роль у системі правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Це пов'язано з тими функціями, які виконують митно-тарифні регулятори при обслуговуванні міжнародних економічних відносин.

Митно-тарифні норми, які є складовими формування правового механізму функціонування підприємств у сфері зовнішніх зв'язків, можуть мати як спеціальний, так і загальний характер. Те саме стосується нормативних документів, хоча в актах загального характеру трапляються й окремі норми, спеціально розраховані на митно-тарифні відносини. Загалом нормативні акти, які регулюють даний вид взаємовідносин, можна умовно розділити на чотири групи [13, с. 65-67]:

1. Першу становлять правові норми загального характеру: Декларація про державний суверенітет України [15], яка започаткувала правову норму

про самостійне створення Україною власної митної системи (розд. VI) та Конституція України [33], якою регламентуються положення щодо захисту суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки (ст. 17) і встановлюється конституційна норма, згідно з якою засади зовнішніх відносин, зовнішньоекономічної діяльності, митної системи визначаються винятково законами України (ст. 92, п. 9).

2. До другої належать акти, в яких закріплені основні принципи організації і напрями здійснення митно-тарифної політики України. Насамперед це Закон України "Про зовнішньоекономічну діяльність" [86] ст. 13 та Митний кодекс України [56]. Дані нормативні документи визначають основні правові засади функціонування митної системи України, головні напрями митної політики країни; систему органів державного регулювання митної справи.

Так, Закон України "Про зовнішньоекономічну діяльність" [86] запроваджує правове регулювання всіх видів зовнішньоекономічної діяльності в Україні, включаючи зовнішню торгівлю, економічне, науково-технічне співробітництво, спеціалізацію та кооперацію в галузі виробництва, науки і техніки, економічні зв'язки в галузі будівництва, транспорту, експедиторських, страхових, розрахункових, кредитних та інших банківських операцій, надання різноманітних послуг тощо

Митний кодекс України визначає засади організації та здійснення митної справи в Україні, регулює економічні, організаційні, правові, кадрові та соціальні аспекти діяльності митної служби України. Кодекс спрямований на забезпечення захисту економічних інтересів України, створення сприятливих умов для розвитку її економіки, захисту прав та інтересів суб'єктів підприємницької діяльності та громадян, а також забезпечення додержання законодавства України з питань митної справи [56].

3. Основу третьої групи становлять акти, що складаються із систематизованих норм, котрі регулюють окремий напрям митних відносин. Зокрема Закон України "Про єдиний митний тариф" [88], який практично

регламентує тарифну політику в Україні. Ним визначається порядок, методологія тарифного оподаткування та пов'язані з цим дії суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. До даної групи належать також постанови та розпорядження КМУ з питань організації та забезпечення митної справи: здійснення загального керівництва митною справою; встановлення розмірів мита, митних зборів і плати за митні процедури; координація діяльності міністерств, державних комітетів і відомств України в галузі митної справи.

4. Четверта група — це акти щодо регулювання поточних операцій у сфері митно-тарифних відносин. Це найбільш чисельна група нормативних документів, які регламентують широке коло відносин, — постанови, інструктивні листи, накази, які приймаються і видаються в першу чергу Державною митною службою України з питань митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, а також спільні акти ДМСУ та інших центральних, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, які видаються на підставі п. 8 Положення про ДМСУ [89]. Такі нормативно-правові акти (спільні накази, інструкції, положення), як правило, стосуються спільних заходів щодо транспортування й оформлення вантажів, які переміщуються через митний кордон України, функціонування пунктів пропуску, організації боротьби з митними правопорушеннями тощо. Найважливіші спільні акти розглядаються та затверджуються на засіданнях спільних колегій ДМСУ та МВС, Держприкордонної служби України, Міністерства фінансів, Державної податкової служби України та інших міністерств та відомств.

Запропонована класифікація законодавчих актів дозволяє чітко розмежувати сфери дії даних нормативних документів. Так, Митним кодексом регулюються питання, які пов'язані з процесом формування національної митної системи в цілому, тобто це питання, які не є, як правило, предметом міжнародних переговорів, а сфера їхньої дії — це національні закони держави, хоча не виключається можливість уніфікації національних

правил роботи митних служб різних країн та їх базування на багатосторонніх міждержавних та інших угодах, які спрощують митні процедури.

Об'єктом регулятивної дії Закону "Про єдиний митний тариф" [88] є митний тариф, методи встановлення і стягування мита, надання митних пільг і податків. Як правило, саме питання застосування мита, рівня митних ставок, структури мита стають об'єктом міжнародних переговорів, тобто ця сфера регулюється міжнародними угодами. Слід зауважити, що Митний кодекс повинен бути стабільним правовим інструментом з одночасним оперативним реагуванням на зміни у внутрішній і зовнішньоекономічній обстановці, але при їх внесенні має бути певна послідовність.

Нині, особливо у сфері митного оподаткування в Україні, відсутня стабільність національного митного законодавства.

Загалом законодавство України з питань ЗЕД та митної справи складається національного законодавства у цій сфері та з міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також з нормативно-правових актів, виданих на основі та на виконання Митного кодексу та інших законодавчих актів. Якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені Митним Кодексом та іншими законами України, застосовуються правила міжнародного договору України.

Вищенаведені нормативні документи регламентують конкретну реалізацію на практиці основних правових норм у сфері митно-тарифних відносин, які задекларовані національним законодавством. Водночас правовий режим митно-тарифних відносин має лише для нього характерні особливості. Насамперед, тому що в даній сфері питома вага міжнародних договорів України як джерела правових норм значно вища, ніж в інших галузях економіки, а отже, національне право не є абсолютно домінуючим. Навпаки, коли існує суперечність між правовою нормою, внутрішньою і міжнародною нормою законодавства, то застосовується остання.

При цьому міжнародне право визначають як сукупність правових норм і принципів, що регулюють відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного спілкування в процесі їх співробітництва. Під предметом регулювання міжнародного права розуміються всі сфери міжнародних відносин між усіма суб'єктами даної системи права.

Останнім часом митно-тарифна політика формується з урахуванням зобов'язань, зафіксованих в додатках до Протоколу щодо вступу України у СОТ, підписаному в лютому 2008 року і ратифікованому Верховною Радою України 10 квітня 2008 року [91]. Згідно цим домовленостям з моменту вступу у СОТ, а саме з 16 травня 2008 року, Україна застосовує ставки ввізного мита, не вище зв'язаних. Зрозуміло що Україна поступово переходить на правила СОТ. Де вимагається, щоб країни СОТ при укладанні угод про вільну торгівлю чи митний союз дотримувалися певних норм щодо охопленості преференційним режимом основної частини торгівлі товарами та не погіршення умов доступу для третіх сторін, тобто мита та інші засоби регулювання торгівлі не повинні становитися вищими чи більш обмежувальними .

Ставки митного тарифу України є єдиними для всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, незалежно від форм власності, організації господарської діяльності і територіального розташування, за винятком випадків, які передбачені законами України і міжнародними договорами. В Україні порядок обкладення митом регулюється трьома Законами України – “Про Єдиний митний тариф”[88], “Про Митний тариф України”[87].

Митно-тарифна політика України на сучасному етапі базується на принципах СОТ. Україна використовує договірну базу СОТ для подальшого розвитку зовнішньої торгівлі та збільшення товарообігу з країнами – основними партнерами. Створення зон вільної торгівлі за умовами СОТ дозволить Україні розширити свій внутрішній ринок за рахунок ринків інших країн, підвищити конкурентоздатність свого експорту або хоча б поставити

його в рівні умови з країнами-конкурентами, які вже мають розвинену мережу угод про вільну торгівлю.

Основним політичним, а в подальшому - економічним наслідком вступу до СОТ є активізація переговорів з ЄС щодо укладання Угоди про створення зони вільної торгівлі в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Як відомо, під час 15-го саміту Україна - ЄС у грудні 2011 року лідери України та Європейського Союзу оголосили про завершення переговорів щодо Угоди про асоціацію, метою якої є перехід до політичної асоціації та економічної інтеграції між Україною та ЄС .

30 березня 2012 р. глави делегацій на переговорах України та Євросоюзу парафували Угоду про асоціацію та створення зони вільної торгівлі [107]. Парафування (initialing – англ.) – попереднє підписання договору, за допомогою чого, встановлюється автентичність тексту договору. Парафування не замінює повного підписання, а слугує лише засобом автентифікації тексту і не покладає юридичних зобов'язань на тих, хто здійснив цей акт [55]

Наступним кроком має стати підписання сторонами угоди. А після цього парламенти країн ЄС мають ухвалити рішення щодо ратифікації угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом

Створення зони вільної торгівлі з ЄС є безумовним пріоритетом для України, але зовнішньоекономічні інтереси нашої держави є набагато ширшими. На виконання відповідних доручень Кабінету Міністрів України Мінекономіки веде роботу щодо підготовки проектів угод про вільну торгівлю та проведення відповідних консультацій/переговорів з Сінгапуром, Сербією, Туреччиною тощо; ведеться підготовча робота до започаткування переговорного процесу з іншими країнами та угрупованнями, зокрема Європейською асоціацією вільної торгівлі, Канадою, Мексикою, Сирією.

Приєднання України до системи СОТ потребує гармонізації зовнішньоекономічного законодавства та вдосконалення торгівельної,

тарифної, фінансової, інвестиційної бази відповідно до світових норм і стандартів

В Україні уже створену необхідну нормативно-правову базу для регулювання зовнішньоекономічної діяльності загалом та митно-тарифного регулювання зокрема. Однак функціонування дієвого та ефективного механізму митно-тарифного регулювання неможливе без удосконалення необхідної законодавчої бази його забезпечення. Крім того для уникнення суперечностей, які можуть виникати при митно-тарифному регулюванні ЗЕД доцільно налагоджувати та поглиблювати економічне співробітництво із зарубіжними партнерами через укладання дво- та багатосторонніх угод у цій сфері та розвивати правову базу для такого співробітництва.

Висновки до розділу 1

Для забезпечення збалансованості економіки та рівноваги внутрішнього ринку, стимулювання прогресивних структурних змін в економіці, створення найбільш сприятливих умов для залучення економіки держави в світогосподарську систему кожна країна проводить державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності, яке залежить від зовнішньоекономічної політики держави, побудоване на економічних відносинах між суб'єктами господарювання, що перебувають під юрисдикцією різних держав, здійснюється певними інструментами та відповідно до встановлених принципів. Правове регулювання ЗЕД включає в себе систему нормативних актів різної галузевої належності, яка представлена: міжнародними правилами та нормами, підписаними й ратифікованими Україною, міжнародними договорами України з іншими країнами та національним законодавством.

Митно-тарифне регулювання зовнішньої торгівлі є класичним економічним методом регулювання зовнішньоекономічної діяльності, який застосовується в Україні з використанням таких інструментів як митний тариф, класифікація товарів відповідно до товарної номенклатури

зовнішньоекономічної діяльності, визначення країни походження та митної вартості товару, а також застосування системи митних пільг та преференцій

Вступ України у СОТ сприяв удосконаленню митно-тарифної політики в напрямку лібералізації зовнішньої торгівлі та захисту національного товаровиробника, а також на легалізацію торгівлі та збільшення надходжень до Державного бюджету.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИКА МИТНО-ТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

2.1. Організаційні та функціональні завдання митного тарифу у фінансовій політиці держави

Одним з найбільш поширених інструментів митно-тарифного регулювання, який охоплює всю номенклатуру товарів є митний тариф як систематизований перелік ставок мита. Найчастіше встановлення ставок мита здійснюється для товарів, що ввозяться на територію держави, тому митні тарифи об'єднують ставки ввізного мита. Відповідно до вітчизняного законодавства митний тариф – це систематизований згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД) перелік ставок ввізного мита, яке справляється з товарів, що ввозяться на митну територію України [87].

Митний тариф – систематизований перелік товарів і відповідних ставок мита, які застосовуються для розрахунку ввізного (імпортного) або вивізного (експортного) мита на зазначені товари. В митному тарифі товари об'єднані в групи за походженням (промислові, рослинні, мінерали тощо) та ступенем їх обробки (сировина, напівфабрикати, готові вироби). По кожному товару зазначається ставка мита, якою він обкладається. Його можна розглядати також як конкретну ставку мита, яка застосовується при ввезенні певного товару чи вивезенні його за її межі на митну територію країни. У даному разі поняття митного тарифу повністю збігається з поняттям мита при переміщенні товарів через митний кордон країни і може визначатись як вид митного платежу, що стягується з товарів та предметів, що переміщуються через митний кордон [30, с.204].

Сучасний митний тариф є складним торговельно-економічним інструментом регулювання зовнішньої торгівлі, включаючи кілька обов'язкових елементів, від яких залежить ефективність і дійовість тарифу в цілому. До цих елементів належать: 1) система товарної класифікації тарифу; 2) структура тарифу; 3) ставки мита; 4) метод визначення країни походження товару [111, с. 293].

За формою митний тариф є таблицею, яка поєднує всі ці елементи і за допомогою якої розраховується розмір мита (рис. 2.1).

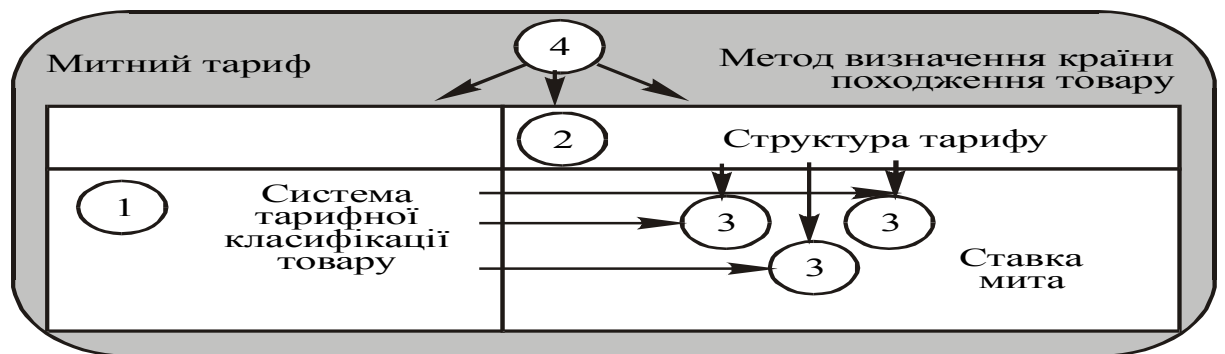

Рис. 2.1. Поелементна структура митного тарифу [111, с. 295].

Товарно-класифікаційна схема чинного вітчизняного митного тарифу складається із наступних граф (рис. 2.2.):

- код товарів по УКТ ЗЕД;
- опис товарів по УКТ ЗЕД;
- преференційні ставки тарифу;
- пільгова ставки тарифу;
- повна ставки тарифу;
- одиниці виміру та обліку.

Код	Назва	Ставки мита, %			Додаткові ОВО
		Преференційна	Пільгова	Повна	

Рис. 2.2. Товарно-класифікаційна схема Митного тарифу України [87]

Основною одиницею виміру та обліку (ОВО) кількості товарів в УКТЗЕД є одиниця маси - кілограм (кг). У разі потреби застосовуються додаткові ОВО

Системи тарифної класифікації товару (міжнародні товарні номенклатури) є докладними переліками товарів, що розподілені за певною класифікаційною системою. Поділ товарів за групами в митних тарифах є складним торговельно-економічним інструментом: чим докладнішою є товарна система, тим ефективніше тариф може бути використаний у протекціоністських цілях.

Як уже зазначалося, класифікація товарів у митному тарифі України на основі УКТЗЕД, яка складається з Гармонізованої системи опису та кодування товарів (ГС) і Комбінованої номенклатури Європейського Союзу(КН ЄС) [87]. Товари у УКТЗЕД класифікуються 10-значним кодом (перші 6 цифр коду за ГС, наступні 2 – за КН ЄС)

Структура тарифу – кількість колонок (ставок мита стосовно кожної товарної позиції), що застосовуються в тарифі.

Найбільш дієвим регулятором у тарифній системі є функціонування митних ставок, тобто диференціація мита залежно від країни походження товару.

За способом застосування митних ставок митний тариф поділяється на два види: простий та складний [12, с. 19]. Простий митний тариф базується на одній ставці митного оподаткування, тобто передбачає одну ставку мита для кожного товару незалежно від країни походження. Такий тариф є універсальним, але він не забезпечує достатньої маневреності в митній політиці, не передбачає пільгового або дискримінаційного мита і порівняно мало розповсюджений (Мексика, Болівія, Панама).

Складні митні тарифи базуються на двох, трьох і більше ставках митного оподаткування по конкретному товару.

Кожна митна ставка застосовується до товарів певних країн або груп країн. Такі тарифи з різним рівнем митного оподаткування дають змогу

державам провадити різну митну політику відносно до тих чи інших країн. Він тисне на одні країни, оподатковуючи їх товари більш високими ставками мита, при цьому домагаючись від них різних поступок (США, Німеччина , Японія, Канада, Італія та ін.), або надає пільги іншим країнам, прив'язуючи їх до свого ринку.

Розвиток митного тарифу більшості країн відбувався шляхом збільшення кількості товарів, які обкладались митом, і встановлення на кожний товар декількох ставок мита (дві або більше), тобто мало місце застосування складного митного тарифу. Ряд країн застосовують митні тарифи з великою кількістю колонок. Наприклад, у тарифах Китаю – 5 колонок, Венесуели – 7, Сенегалу – 9, Малі – 17. Як правило, найвища ставка складного митного тарифу автономна, її називають максимальною або генеральною. Застосовують її до товарів з тих країн, з якими не має торговельних угод. За нею слідує мінімальна ставка для товарів з країн, на які поширюється “режим найбільшого сприяння”. Такі ставки значно нижчі за максимальні. У митному тарифі ЄС, наприклад, різниця між ними складає 1,5–2,0 рази. У США й Японії цей розрив ще більший. Складний митний тариф передбачає також особливо низьке преференційне мито. Воно використовується країнами для створення замкнутих економічних угруповань, режимів асоціацій, а також у відносинах з країнами, що розвиваються.[12, с. 19]

Чинний Митному тариф України є складним та міститься три різновиди ставок ввізного мита [87]: преференційна, пільгова та повна

Відповідно до нового Митного кодексу України (ст.. 280, ч.5) [57] та Закону України "Про Єдиний митний тариф (ст.8) [88] ввізне мито є диференційованим:

– щодо товарів, що походять з держав, які спільно з Україною входять до митних союзів або утворюють з нею зони вільної торгівлі. У разі встановлення будь-якого спеціального преференційного митного режиму згідно з міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана

Верховною Радою України, застосовуються преференційні ставки ввізного мита, встановлені Митним тарифом України.

– до товарів, що походять з України або з держав - членів Світової організації торгівлі (СОТ), або з держав, з якими Україна уклала двосторонні або регіональні угоди щодо режиму найбільшого сприяння, застосовуються пільгові ставки ввізного мита, встановлені Митним тарифом України, якщо інше не встановлено законом.

– до решти товарів застосовуються повні ставки ввізного мита, встановлені Митним тарифом України.

Застосування митних ставок прямо залежить від країни виробництва товару, і одним із головних елементів системи регулювання товаропотоків між країнами, який має істотне значення при реалізації зовнішньоекономічних торговельних операцій, є визначення країни походження товарів. Метод визначення країни походження товару необхідний для правильного розрахунку розміру мита, оскільки залежно від країни походження застосовуються різні ставки мита. Активізація інтеграційних процесів, створення зон безмитної торгівлі, розповсюдження преференційних угод, з одного боку, та поглиблення міжнародної виробничої і технічної кооперації, розвиток транснаціональних корпорацій — з іншого, зробили проблему визначення країни походження товару дуже актуальною. У більшості держав країною походження імпортного товару вважається та, де товар було повністю вироблено або суттєво перероблено (чи оброблено) [111, с. 308]

Митний тариф як важливий інструмент зовнішньоекономічної політики держави виконує ряд функцій в економіці, а саме: фіскальну, захисну, контрольну, регуляторну та стимуляційну. Проаналізуємо їх.

Механізм дії захисної функції полягає у подорожчанні імпортного товару, який обкладається митом, порівняно з вітчизняними товарами і забезпеченні таким способом вигіднішого становища на ринку національних товаровиробників. Мито, встановлене з метою захисту національного

товаровиробника, має ставку, що перевищує різницю між національними і світовими цінами [49, с. 114].

Оскільки на світовому ринку існує велика кількість постачальників аналогічних товарів, які за своїми якісними параметрами переважають виготовлені національними виробниками, то існує високий рівень конкуренції на світовому і внутрішньому ринках. Для нівелювання їх рівнів та регулювання можливостей доступу імпортованих товарів на внутрішній ринок і застосовуються митні тарифи. При цьому слід підкреслити необхідність виваженого підходу до використання цієї функції тарифу, адже для нормального розвитку ринкової економіки важливим є саме нівелювання, а не вжиття радикальних, заборонних заходів. Як одна крайність – повна відсутність імпорту – призводить до підвищення цін на внутрішньому ринку, так і інша – надмірний імпорт – завдає шкоди національним виробникам та призводить до порушення зовнішньоторговельного балансу.

Контрольна функція спрямована на контроль за правильністю нарахування митних платежів, захист споживачів від недоброякісних імпортованих товарів та на зниження загального рівня корумпованості в цілому [68, с. 49–52].

Регуляторну (стабілізуючу) функцію мито виконує за рахунок компенсації різниці між світовими та національними цінами та формування таким чином умов для розвитку конкурентного середовища на ринку. Тим самим воно сприяє прогресивним структурним зрушенням в економіці країни, регулює структуру виробництва та споживання товарів в Україні, вирівнює диспропорції торговельного та платіжного балансу.

Слід зазначити, що регуляторна роль митного тарифу виконується за рахунок диференціації його ставок залежно від чутливості різних товарних груп до імпорту. За цією ознакою виділяють [23, с. 90]:

- 1) високоеластичні, “надчутливі” до імпорту товари – ті товари, які пов’язані з національною безпекою країни, субсидуються з державного бюджету та швидко реагують на потреби ринку. Імпортне мито до таких

товарів повинно мати найбільші значення та забезпечувати захист національного товаровиробника до того часу, доки він не зможе скласти гідну конкуренцію імпортерам;

2) еластичні, “чутливі” до імпорту товари – це високотехнологічні товари, з великою часткою доданої вартості, які активно реагують на динаміку імпорту, такі товари, виробництво яких є економічно ефективним та сприятиме включенню України до світового поділу праці;

3) малоеластичні, “нечутливі” до імпорту товари, якість яких відповідає високим стандартам і які можуть конкурувати з відповідними товарами, виробленими за кордоном.

Якщо ж мито встановлене нижче за різницю між національними та світовими цінами, то, створюючи сприятливі умови для проникнення імпортних товарів на внутрішній ринок, воно виконує стимуляційну функцію, стимулює ввезення товарів, у яких відчуває потребу національна економіка [50, с. 90].

Фіскальна функція виявляється через надходження коштів від сплати мита до бюджету, причому роль мита у наповненні державного бюджету тим більша, чим менш розвинута економіка. Зупинимось детальніше на фіскальній функції митного тарифу, оскільки, в принципі, всі функції є однаково важливими для економіки, але на сьогодні на практиці перевага віддається функції наповнення державного бюджету, а митно-тарифне регулювання розглядається як фіскальний інструмент. Моделі використання митного тарифу з метою виконання фіскальної функції можуть бути найрізноманітнішими. Одна з них базується на обов'язковому впровадженні мита відносно товарів широкого вжитку, при цьому ставки мита утримуються на низькому рівні з метою максимізації митних надходжень до Державного бюджету. Низькі ставки мита стимулюють імпортерів до офіційного отримання імпортного вантажу, а не до пошуку контрабандних шляхів. У свою чергу, широке охоплення імпортним митом великої кількості товарних позицій дає можливість країні мати великі обсяги товарів [74, с.76].

Фіскальної мети може бути досягнуто через митне оподаткування тільки певної категорії товарів, але при цьому ставки мита мають бути значно вищі, ніж у першому варіанті, щоб зберегти певний рівень митних надходжень. Можливе також використання варіанта впровадження єдиної низької ставки мита на всі товари, що перетинають митний кордон країни незалежно від напрямку руху, - експорт, імпорт, транзит, але це може мати тільки тимчасовий фіскальний ефект, оскільки реакція торговельних партнерів буде адекватною, що знизить обсяги зовнішньоекономічної діяльності.

Застосування митного тарифу завжди виконує фіскальну функцію, оскільки митний тариф стосується ввізного мита, яке є податком, що є засобом поповнення державної казни і покривається за рахунок кінцевого споживача. Ефект фіску прямо залежить від митної ставки. Якщо вона незначна, то й ефект від даного податку невеликий, а якщо розмір ставки підвищується, то й посилюється податковий ефект [13, с. 208].

Окремо треба звернути увагу на такі спеціальні імпорتنі процедури, як запровадження тимчасової надбавки до діючих ставок ввізного мита на деякі товари та додатковий імпорتنий збір, які використовуються з метою мінімізації впливу світової фінансової кризи на стан платіжного балансу України і по своїй суті належать до заходів тарифного регулювання.

Слід зазначити, що митний тариф не єдиний економічний інструмент державного регулювання зовнішньої торгівлі. Крім нього до системи економічного інструментарію митно-тарифного регулювання можна віднести як податки, особливо це стосується непрямих податків (нарахування акцизного збору чи податку на додану вартість при імпорті), так і різні види митних чи інших зборів.

2.2. Аналіз впливу митного тарифу на доходи Державного бюджету України

На сьогодні митно-тарифне регулювання зовнішньої торгівлі відіграє важливу роль в торгово-політичному механізмі, оскільки воно застосовується з метою захисту національної економіки, виконання міжнародних зобов'язань, підтримки стабільності міжнародної торгової системи тощо. Ефективно діючий механізм митно-тарифного регулювання є невід'ємною умовою активної та цілісної митної політики України в напрямку забезпечення наповнення державного бюджету, захисту її економічних інтересів та регулювання зовнішньої торгівлі.

Митно-тарифне регулювання зовнішньої торгівлі є класичним економічним методом регулювання зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД), який застосовується в Україні з використанням таких інструментів як митний тариф, класифікація товарів відповідно до товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності, визначення країни походження та митної вартості товару, а також застосування системи митних пільг та преференцій [60, с. 277].

Одним з найбільш поширених та класичним інструментом митно-тарифного регулювання, який охоплює всю номенклатуру товарів є митний тариф як систематизований перелік ставок мита.

Як уже зазначалося у пит. 2.1. митний тариф виконує важливі для держави функції – фіскальну, стимулюючу, регулюючу (регуляторну), захисну (протекціоністську) тощо. Від пріоритетності тої чи іншої функції залежить спрямованість роботи щодо підвищення його ефективності у митно-тарифному механізмі регулювання ЗЕД.

Універсальних принципів побудови митного тарифу не існує, оскільки завдання, які перед ним ставляться можуть бути суперечливим як і інтереси учасників процесу створення тарифу. Проте у сучасному світі фіскальний пріоритет тарифних методів змінюється акцентом на регулюючу і захисну функції.

Як видно з табл.2. 1 в Україні переважає фіскальна спрямованість митного тарифу, оскільки надходження від ввізного мита складають значну

частку у доходах Державного бюджету України, питома вага митних надходжень за аналізований період коливається в межах від 29,4% до 41,5%.

Таблиця 2.1.

Показники виконання Державного бюджету України за 2005-2011 роки

Показники	Роки						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Доходи Державного бюджету України (млн..грн.)	105330,2	133521,7	165942,1	231686,3	209700,3	240615,2	314616,9
в тому числі податкові надходження (млн..грн.)	74476,4	94811,5	116670,8	167883,4	148915,6	166872,2	261605,0
в тому числі митні платежі (млн..грн.)	31001,1	41173,9	54119,5	96047,2	83115,9	85910,0	114800,0
в тому числі ввізне мито (млн..грн.)	6006,5	6972,7	9588,9	11932,8	6328,8	8556,4	10462,8
Питома вага митних платежів у загальній сумі доходів ДБУ, %	29,4	30,8	32,6	41,5	39,6	35,7	36,5
Питома вага ввізного мита у загальній сумі доходів ДБУ, %	5,7	5,2	5,8	5,2	3,0	3,6	3,3
Питома вага ввізного мита у загальній сумі податкових надходжень, %	8,1	7,4	8,2	7,1	4,2	5,1	4
Питома вага ввізного мита у загальній сумі митних платежів, %	19,4	16,9	17,7	12,4	7,6	10,0	9,1

Примітка. Складено автором на основі даних Державної служби статистики України [63] та Міністерства економічного розвитку і торгівлі [64]

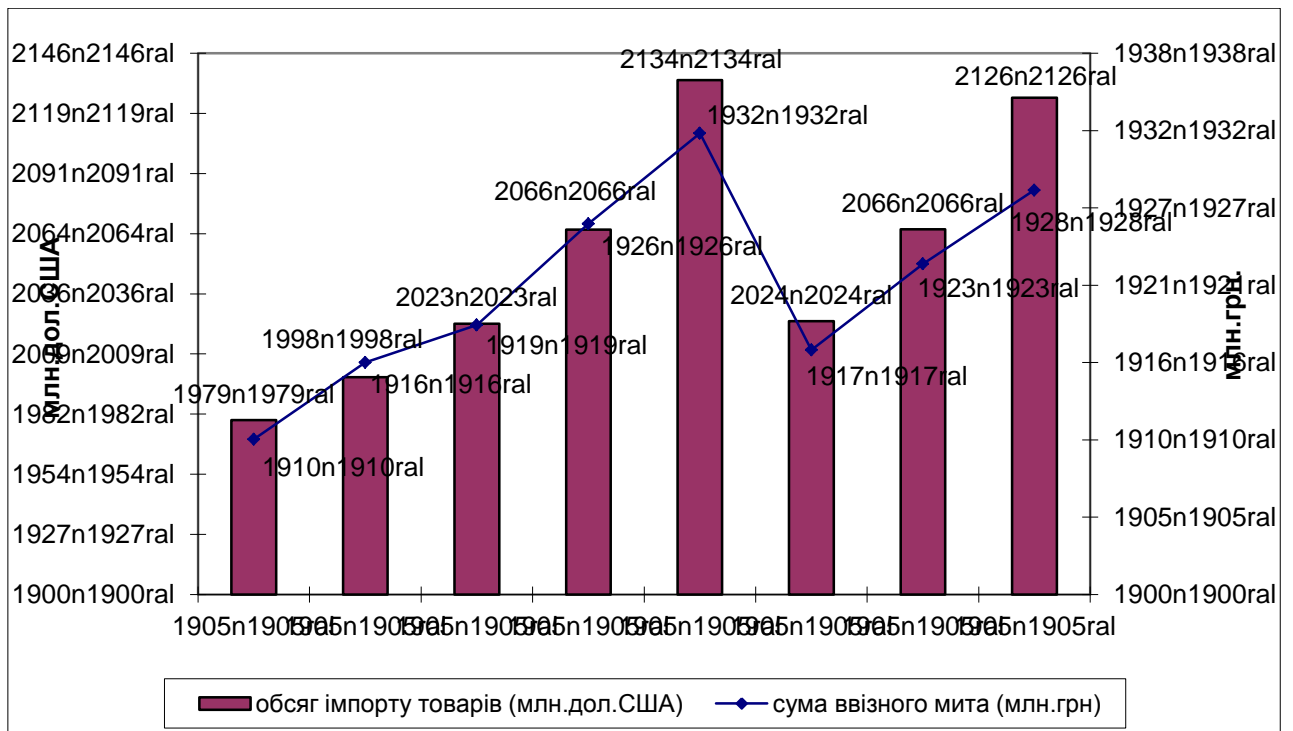

Рис. 2.3. Динаміка обсягу товарного імпорту в Україну та сум ввізного мита

Примітка. Складено автором на основі даних Державної служби статистики України [63; 76-81]

Зниження доходів від ввізного мита у 2009 році пов'язане із скороченням, майже вдвічі відповідно до 2008 року, імпорту, насамперед, внаслідок впливу світової економічної кризи, що спричинило девальвацію національної валюти та обумовило падіння внутрішнього попиту. Крім того, з 16 травня 2008 року Україна стала повноправним членом СОТ і відповідно до зобов'язань перед цією організацією була зобов'язана привести ставки ввізного мита у відповідність з рівнем, визначеним Графіком тарифних зобов'язань України встановленим Законом України "Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі" від 10.04.2008р. № 250-VI [91]

Після вступу України до СОТ відповідно до Графіка тарифних зобов'язань України перед СОТ середньоарифметична ставка ввізного мита по всьому Митному тарифу має зменшитись до 2013 року до 4,96 % (рис 2.4).

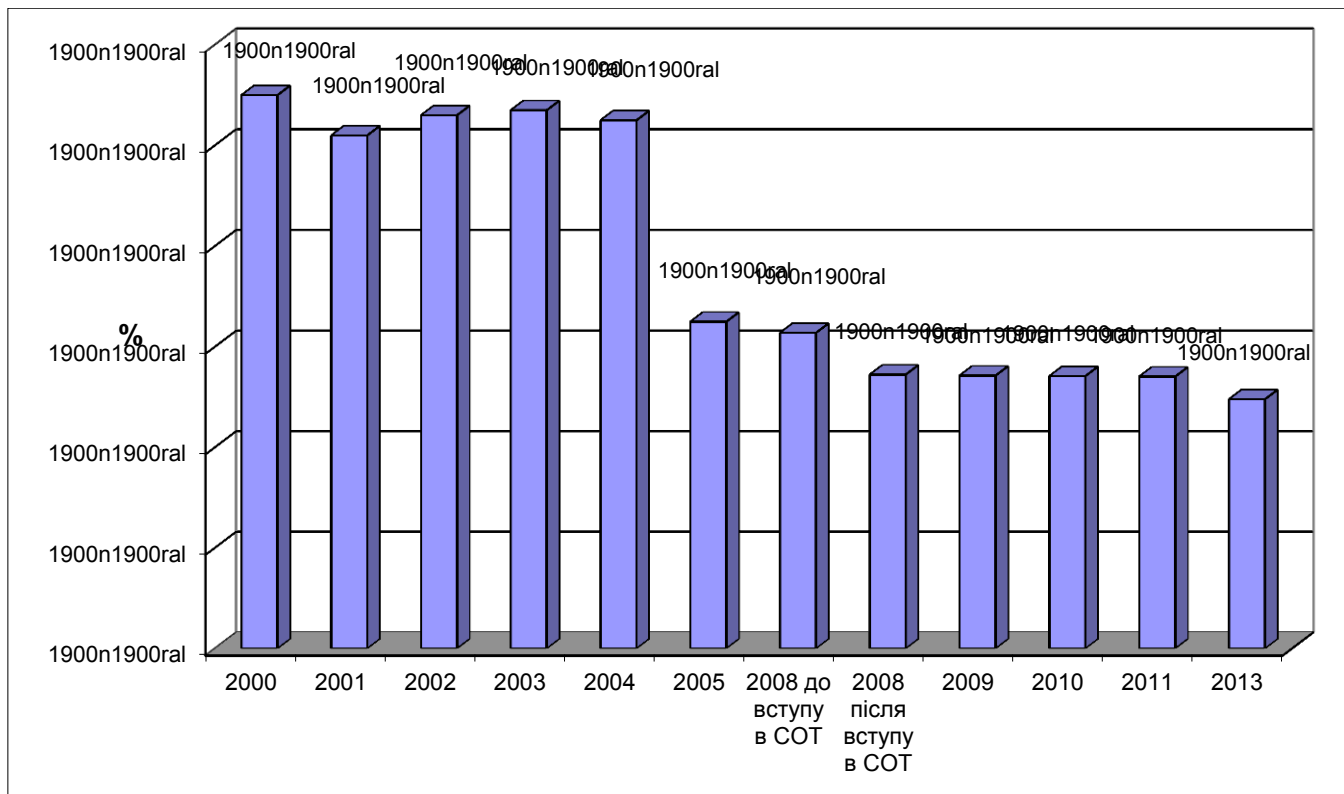

Рис. 2.4. Динаміка середньоарифметичної ставки ввізного мита за Митним тарифом України відповідно до Графіка тарифних зобов'язань України перед СОТ за 2000- 2011 роки.

Примітка. Складено автором на основі даних [87; 85].

На 2009 рік, у порівнянні з 2008 роком середньоарифметична ставка ввізного мита по всьому Митному тарифу зменшилась з 5,45 до 5,43 %, у результаті приведення ставок ввізного мита на товари у відповідність із рівнем, визначеним Графіком тарифних зобов'язань України перед СОТ (рис. 2.4). У тому числі на продовольчі товари – з 9,16 до 9,15 %, на промислові товари - з 4,22 до 4,18 %; на 2010 рік, середньоарифметична ставка ввізного мита по всьому Митному тарифу зменшилась з 5,43 до 5,42 %, у тому числі на продовольчі товари – з 9,15 до 9,14 %, на промислові товари - з 4,18 до 4,16 %; на 2011 - 2013 роки ставки ввізного мита будуть зменшені тільки за окремими товарними підкатегоріями УКТЗЕД, що не призведе до зменшення рівня середньоарифметичної ставки мита по всій товарній номенклатурі [85]

Введення в дію ставок ввізного мита, передбачених зобов'язаннями України перед СОТ призвело до лібералізації Митного тарифу України через збільшення застосування нульових ставок мита, зменшення специфічних ставок, зниження загального рівня оподаткування за адвалерними ставками та практично скасування комбінованих ставок мита. На кінець 2011 року у Митному тарифі України: кількість нульових ставок 4010 шт., що становить 36,3% від загальної кількості ставок ввізного мита; кількість специфічних ставок ввізного мита зменшилася до 163 шт. (у 4 рази менше); комбіновані пільгові ставки ввізного мита замінено на адвалерні. Також у Митному тарифі України суттєво знижена кількість ставок, які мають заборонний рівень ввізного мита. Кількість товарних підкатегорій, на які ставки ввізного мита встановлено більше ніж на 15%, зменшилася на 24 % (з 414 шт. до 314 шт.) [85; 87]

Зміни, що відбулися у структурі Митного тарифу України після вступу України до СОТ ілюструють рис. 2.5-2.7.

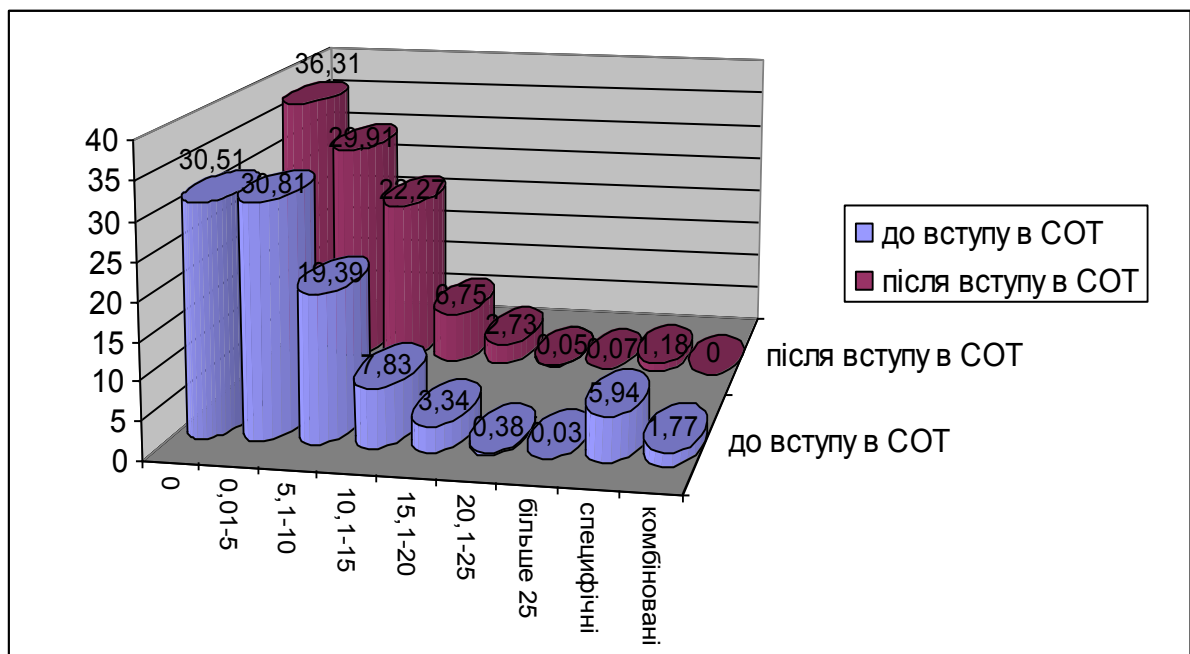
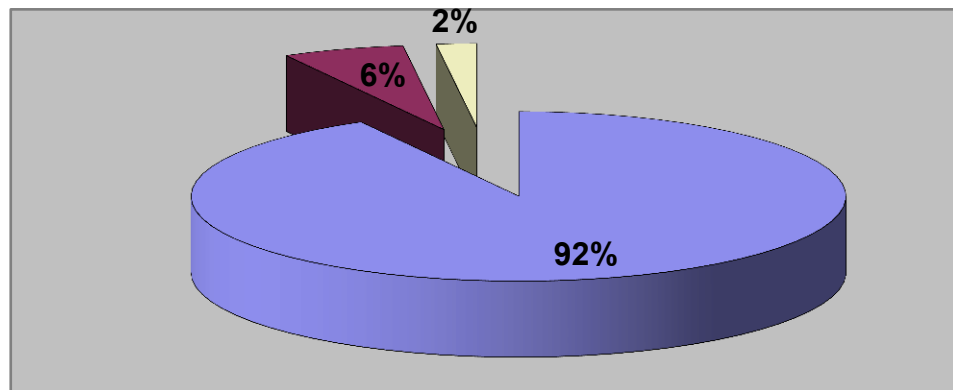

Рис. 2.5. Динаміка Митного тарифу України до та після вступу України в СОТ

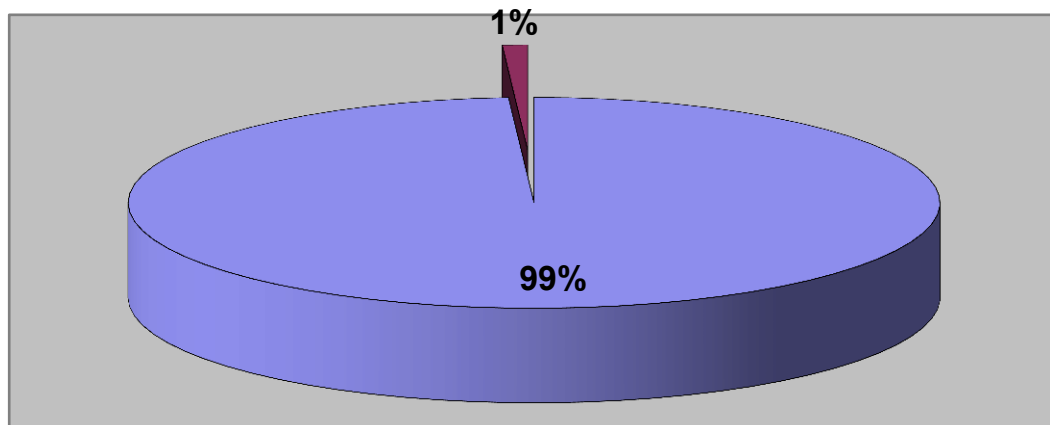
Примітка. Сформовано автором на основі [7, с. 6-7; 51, с. 7-9]

■ Адвалерні ставки   ■ Специфічні ставки   □ Комбіновані ставки

Рис.2.5. Структура митного тарифу України за ставками ввізного мита, станом на 1.01.2008р. (до вступу в СОТ)

Примітка. Сформовано автором на основі [7, с. 7; 51, с. 8]

■ Адвалерні ставки   ■ Специфічні ставки

Рис. 2.7. Структура зведеного Митного тарифу України за ставками ввізного мита станом на 16.05.2008 р. (після вступу до СОТ)

Примітка. Сформовано автором на основі [7, с. 7; 51, с. 8]

Держава через митний тариф може впливати на конкурентне середовище на внутрішньому ринку. Встановлюючи ліберальний режим для певних видів імпортованих товарів, створюються однакові умови як для

вітчизняних, так і для зарубіжних виробників, і навпаки, вводячи імпордне мито на певний перелік товарів, держава робить подібні вітчизняні товари більш конкурентоспроможними порівняно з ввезеними на митну територію України. Рівень митного обкладення сировини також істотно впливає на конкурентоспроможність відповідного напівфабрикату і кінцевого готового виробу. Зниження мита на менш оброблені товари більшою мірою, ніж на оброблені, веде до посилення тарифного захисту відповідних ринків готових виробів. Іншими словами, щоб збільшити митно-тарифний бар'єр, не обов'язково підвищувати ставку мита на цю оброблену продукцію – цього можна досягти і шляхом зниження мита на відповідні напівфабрикати або сировину [20, с. 52–55].

Однією з цілей застосування імпортного мита є регулювання конкурентного впливу іноземних товарів на ринок України з метою встановлення добросовісної конкуренції. За економічним змістом і характером дії імпордне мито належить до вартісних ринкових регуляторів зовнішньоторговельного обороту, тобто аналогічно до інших податків підвищує ціну товару та знижує його конкурентоспроможність.

Митний тариф забезпечує економічну конкуренцію також і за допомогою надзвичайних тарифних заходів, що класифікуються за принципом обмеження і поділяються на три види: антидемпінгове, спеціальне та компенсаційне. Вони застосовуються з метою захисту від недобросовісної конкуренції з боку торговельних партнерів країни або як захід у відповідь на дискримінаційні дії інших держав, що порушують конкурентне середовище на внутрішньому ринку країни.

Як правило, особливі види мита є тимчасовими заходами та мають точковий характер, тобто використовуються проти певних товарів або іноземних виробників, які застосовують демпінг або субсидії при експорті або виробництві продукції.

Подібні тарифні заходи є надзвичайним заходом, їх впровадженню передуює розслідування та спроба вирішити суперечності, що виникли, іншим шляхом – шляхом двосторонніх переговорів та пошуку компромісів.

2.3. Митне оподаткування у формуванні доходів бюджету України

Для України надзвичайно актуальним є розвиток системи митного оподаткування, яка б передбачала наявність розгалуженої системи митних платежів.

Митні платежі – це система податків та зборів, якими обкладаються товари та інші предмети, що перетинають митний кордон [14, с. 78].

Митні платежі є основою, за рахунок якої формуються митні доходи країни - сукупність грошових внесків, які утворені в результаті справляння митних платежів, а також кошти від реалізації конфіскованих предметів контрабанди, від стягнення штрафів, пені. Серед великого спектра функціональних завдань, які виконують митні платежі головними є фіскальні (митні платежі є джерелом поповнення бюджету країни).

Новий Митний кодекс України (ст.4 ч. 27) до митних платежів відносить: мито, акцизний податок із ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції) та податок на додану вартість із ввезених на митну територію України товарів (продукції) [57] і не наголошує на інших платежах, сплата яких контролюється митними органами.

Для розгляду основних показників діяльності митних органів України у сфері справляння податків і зборів необхідно визначити основні фактори, які впливають на рівень митних платежів, тобто податків, що відповідно до Податкового кодексу України або митного законодавства справляються під час переміщення або у зв'язку з переміщенням товарів через митний кордон України та контроль за справлянням яких покладено на митні органи. Оцінка структури митних платежів, що справляються вітчизняними митними

органами в розрізі років, дозволяє виявити найбільш фіскально ефективні податки та збори серед митних платежів (табл. 2.2.).

Таблиця 2.2.

Діяльність митних органів у наповненні Державного бюджету України в розрізі митних платежів за 2006-2011 рр. (млн..грн.)

Назва показника	Роки					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Всього митних платежів, млн. грн.	41173,9	54119	96047,2	83115, 98	85911,58	114816,72
з них: ПДВ	31900,5	41669,8	80978,7	73148, 71	73342,01	96014,13
Акцизний збір/податок	916,2	1332,1	2209,7	3023, 9	3470,34	6743,79
Мито	7245,0	9880,5	12124,6	6707,91	8847,89	11771,89

Примітка. Складено автором на основі [24; 69-71; 108-109]

Аналізуючи результати діяльності митних органів у розрізі фіскальної функції, необхідно врахувати, що певна частка приросту податків і зборів об'єктивно обумовлена коливаннями (зростання, зменшення) обсягу імпорту.

Не зважаючи на лібералізацію вітчизняної митної політики у зв'язку із вступом нашої держави в СОТ, як видно з табл. 2.2. найбільше надходжень до бюджету митні органи мобілізують через справляння ПДВ. Як видно з табл. 2.2. та рис. 2.8. до 2008 року спостерігалася позитивна тенденція щодо збільшення надходження від ПДВ та й митних платежів загалом до Державного бюджету. Як показують дані ДМСУ за 2009 рік ця тенденція стала негативною, що насамперед пов'язано з розвитком світової фінансово-економічною кризою, яка вплинула на обсяги торгівлі в тому числі і зовнішню, а також нестабільна політична ситуація в нашій державі.

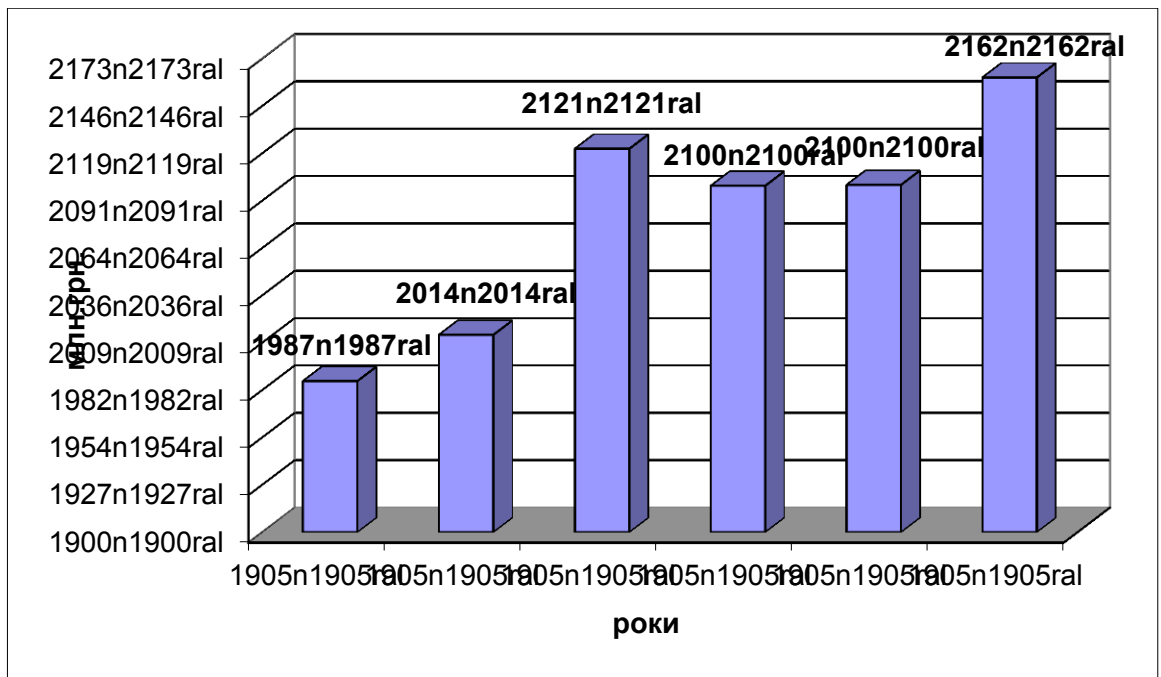

Рис. 2.8. Надходження ПДВ, що мобілізується ДМСУ до Державного бюджету України в 2006-2011 роках, млн. грн.

Примітка. Сформовано автором на основі [24; 69-71; 108-109]

Зменшились надходження по ПДВ у 2009 році (рис.2.8.) – на 7 830,0 млн.грн. (на 9,7%) порівняно з 2008 роком, проте вже у 2010 році ситуація стабілізувалася і у 2011 році надходження від ПДВ, що контролюються митними органами склали 96014,13 млн.грн. – найбільший абсолютний показник по надходженнях за цим податком за 2006-2011 роки.

Основними факторами, що мали вплив на надходження по ПДВ до бюджету були зменшення на 40,3% вартісних показників загального обсягу імпорту при зменшенні його вагових показників на 6,6% та зменшення обсягів імпорту, що підлягали оподаткуванню ПДВ на 41,2% [62]

Щодо оподаткуванням акцизним податком, то починаючи з 2006 року спостерігається значне зростання надходжень до бюджету від специфічних акцизів (див. рис. 2.9). Таке зростання надходжень акцизного податку є результатом змін в митному законодавстві, зокрема, в питаннях розширення бази оподаткування та збільшення ставок податку на окремі підакцизні товари, а також покращення митного контролю за визначенням бази оподаткування, за класифікацією та визначенням країни походження товарів.

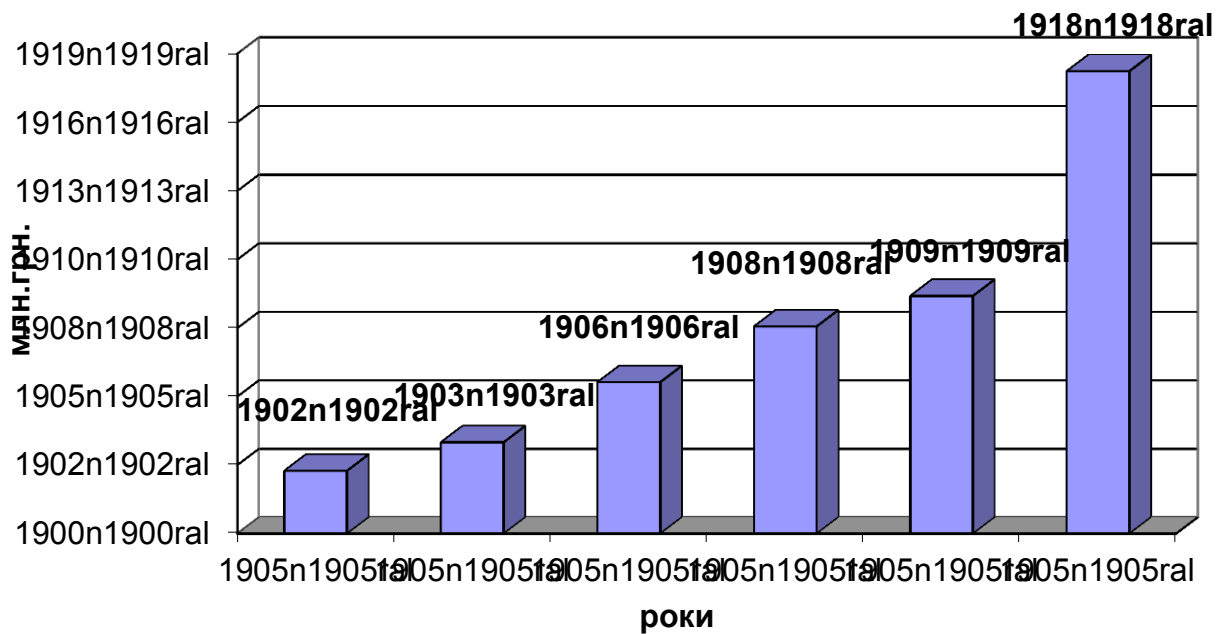

Рис. 2.9. Надходження акцизного податку з імпортованих товарів, до Державного бюджету України в 2006-2011 роках, млн. грн.

Примітка. Сформовано автором на основі [76-81]

Як видно з рис. 2.9 по надходження акцизного податку з імпортованих товарів порівняно з нестабільною тенденцією щодо надходжень до Держбюджету по ПДВ і загалом митних платежів є стабільно зростаючою, хоча і невеликими темпами. На надходження від акцизного податку не суттєво вплинули наслідки світової економічної кризи у кризові 2008-2009 роки. Суттєво зросли надходження від акцизного податку у 2011 році, що пов'язане насамперед з тим, що із вступом в дію Податкового кодексу України з 01.01.2011 року здійснено ряд нововведень, які стосуються акцизного оподаткування експортно-імпортованих операцій, а саме розширено перелік платників, уточнено об'єкти оподаткування, строки сплати і ставки на підакцизні товари.

Зокрема, до переліку підакцизних товарів, що існував раніше (спирт етиловий, алкогольні напої, пиво, тютюнові вироби, нафтопродукти, автомобілі легкові, кузови до них, причепи та напівпричепи, мотоцикли) додано скраплений газ.

Акцизний збір (податок) є одним з найбільш ризикових податків з погляду на його вплив на формування дохідної частини бюджету, що викликано: специфікою функціонування підакцизної продукції на ринку, постійними змінами законодавчого поля, а також рівнем ефективності державного контролю за виробництвом та обігом підакцизних товарів [45, с. 204].

Незважаючи на численні зміни до законодавства, що регулює виробництво та обіг підакцизних товарів, сьогодні зберігається тенденція до використання різноманітних схем ухилення від сплати акцизу та інших податків економічними агентами, які пов'язані з даною сферою. Наявність таких схем викликана як недосконалістю законодавчої бази, так і проблемами в адмініструванні акцизного збору (податку) в Україні. Головним чинником втрат бюджету від ненадходження акцизного збору є суттєва величина незаконного виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, що є також одним із каналів відтоку грошових коштів до „тіньового” сектора економіки. За окремими оцінками експертів лише по лікєро-горілчаній продукції величина „тіньового” сектора досягає 30 % [10, С. 47].

Можна виділити і інші схеми зниження величини об'єкту оподаткування акцизним збором (податком). Зокрема, це стосується:

- заниження митної вартості імпортованих товарів; переміщення товарів за фіктивними документами;
- використання підроблених марок акцизного збору; заміна при маркуванні безпосереднього об'єкту оподаткування та ін. [48].

Такі норми не відповідають вимогам і принципам системи ГАТТ/СОТ та суперечить зобов'язанням за Угодою про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС. Крім того, на відміну від країн ЄС, в Україні основною пільгою зі сплати акцизного податку є звільнення від оподаткування окремих видів товарів або операцій. В країнах ЄС основною пільгою залишається застосування знижених ставок податку, при чому знижені ставки акцизного

податку не можуть бути нижчими за 50 % від стандартної національної ставки акцизу [102, С.232]..

Виконання митними органами планових показників наповнення державного бюджету залежить, у тому числі, від правильності визначення декларантом митної вартості товарів та можливості митних органів здійснювати контроль правильності визначення декларантом митної вартості товарів, визначення країни походження та правильності визначення коду товарів згідно з УКТ ЗЕД

Важливим етапом процесу адміністрування митних платежів є правильне визначення митної вартості. Цей показник виступає базою обчислення митних платежів (мито, податок на додану вартість) на момент переміщення товарів через митний кордон України. Її недооцінка призводить до ухилення від сплати податків суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності.

Митна вартість товарів, що переміщуються через митний кордон України є базою оподаткування, за якою здійснюється митне оформлення та на яку впливають такі чинники: країна походження, країна відправлення, вид транспорту на кордоні, обсяг поставки, якість товару тощо. Зниження цієї ціни призводить до зменшення бази оподаткування й, у свою чергу, до зменшення сум митних платежів, яке в контексті оцінки ефективності роботи митних органів із забезпечення перерахування митних платежів до Держбюджету визнається як втрата сум митних платежів.

Маніпуляції з митною вартістю є найпопулярнішим механізмом мінімізації податкового навантаження. Такому контролю при імпорті товарів підлягають ті товари, при ввезенні яких найчастіше виявлено зловживання з митною вартістю, зокрема, товари з низьким, як правило пільговим, рівнем оподаткуванням, та товари, наближені за характеристиками до групи підакцизних. При експорті товарів – це товари, до яких застосовуються заходи нетарифного регулювання, або які мають високий рівень податкового

навантаження в країнах-торгових партнерах українських експортерів [95, с. 633]

Зниження митної вартості є наслідком зниження ціна на товари, що переміщуються через митний кордон держави. Митні органи сьогодні не володіють достатньою ціновою інформацією щодо ідентичних та подібних товарів, а це дозволяє суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності використовувати можливість зниження митної вартості.

Рівень впливу зниження ціни товарів, що імпортуються, на стан надходження митних платежів визначається з урахуванням орієнтовної суми втрат митних платежів (мита акцизного податку, ПДВ) внаслідок зниження цін товарів. Зниження цієї ціни призводить до зменшення бази оподаткування й, у свою чергу, до зменшення сум митних платежів, яке в контексті оцінки ефективності роботи митних органів із забезпечення перерахування митних платежів до Держбюджету визнається як втрата сум митних платежів.

Проведені дослідження підтверджують, що залежно від методу митної оцінки товарів ціна на них може збільшитися на 20-50% [95, с. 635]

Здійснення заходів щодо посилення контролю за правильністю визначення митної вартості товарів дає можливість щороку донараховувати до Держбюджету України додаткові надходження (рис. 2.10)

Основними товарами, митна вартість яких коригувалась за останні роки були: автомобілі та запчастини до них, будівельні матеріали, взуття, одяг, побутова техніка, рибопродукція. [95, с. 637]

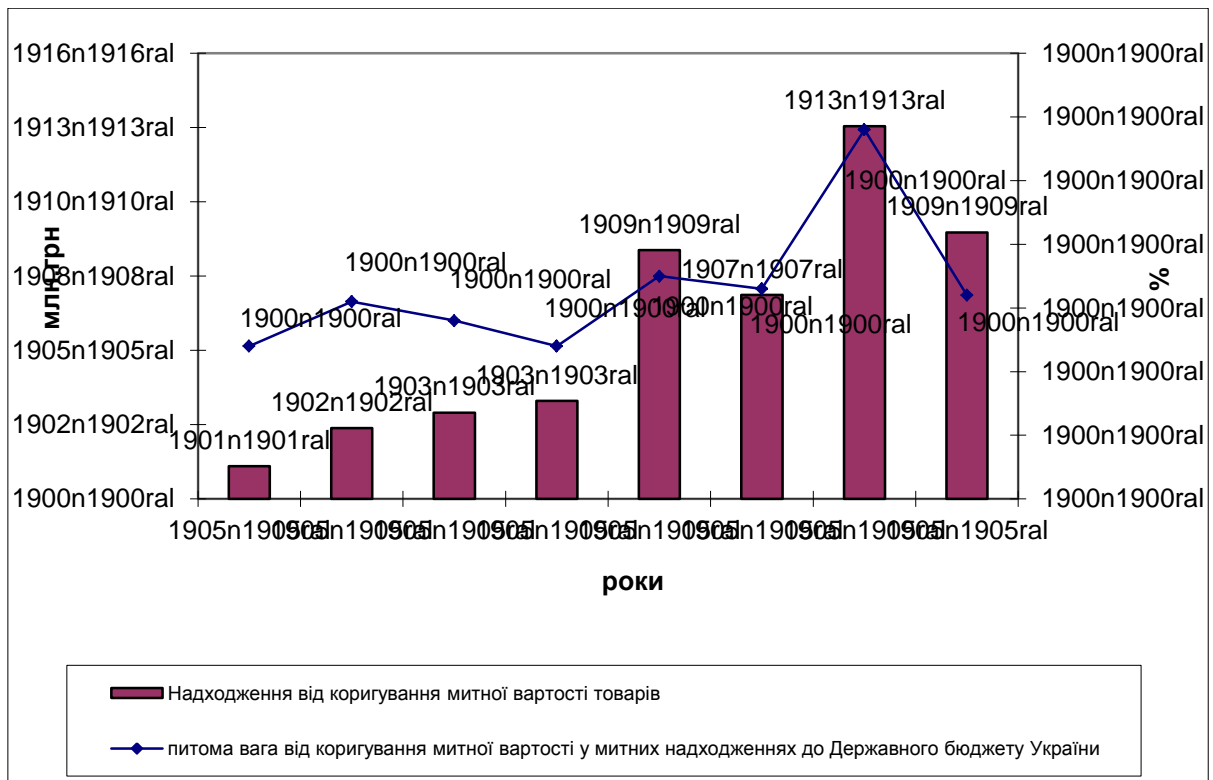

Рис. 2.10. Надходження від коригування митної вартості товарів та їх питома вага у загальних надходженнях до Державного бюджету України [103, с. 65, 24].

Як видно з табл. 2.3. найбільше нарахувань здійснюється митними органами внаслідок контролю за правильністю визначення митної вартості, цей показник коливається протягом 2004-2010 років від 2,4 % у 2004 та 2007 роках до 5,8 у 2010 році.

Таблиця 2.3.

Окремі показники діяльності митної служби України у сфері справляння податків і зборів за 2004-2011 роки

Показники	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Митні платежі (млн грн), у т. ч. забезпечені контролем:	18064.9	30973.8	41173.8	54119.5	96047.2	83116.0	85911.6	114816.7
правильності визначення митної вартості товарів (млн грн)	438.9	954	1161.7	1318.6	3349.4	2744.9	5016.5	3587.5
класифікації товарів (млн грн)	57	87.6	107.4	108	153.4	92.4	107.6	167.4

визначення країни походження товарів(млн грн)	31.4	29.6	17.5	11.6	42.7	17.9	42.3	48.5
---	------	------	------	------	------	------	------	------

Примітка. Побудовано автором на основі [103, с. 65, 24]

Щодо діяльності Хмельницької митниці у цьому напрямку (табл. 2.4), то сума додаткових надходжень від коригування митної вартості в 2010 році складала 57517 тис. грн., що на 61 % вище за аналогічний показник 2009 року, а у 2011 році сума додаткових надходжень від коригування митної вартості склала 53491 тис. грн., що на 7% менше за аналогічний період 2010 року. Основною причиною зменшення додаткових надходжень до бюджету за рахунок коригування митної вартості – асортимент товарів та значне зниження обсягів ввезення товарів 1-24 груп (сільськогосподарська продукція).

Таблиця 2.4.

Окремі показники діяльності Хмельницької митниці у сфері справляння податків і зборів за 2009-2011 роки

Показники	2009	2010	2011
Митні платежі (млн грн), у т. ч. забезпечені контролем:	594.4	756.0	956.4
правильності визначення митної вартості товарів (млн грн)	35.8	57.5	53.5
Питома вага додаткових надходжень від коригування митної вартості товарів у загальній сумі митних платежів мобілізованих Хмельницькою митницею (%)	6,0 %	7.6%	5.6%
класифікації товарів (млн грн)	0.64	1.57	1.86
Питома вага додаткових надходжень від класифікаційної роботи у загальній сумі митних платежів мобілізованих Хмельницькою митницею (%)	0.1%	0.2%	0.2%

Примітка. Побудовано автором на основі [72]

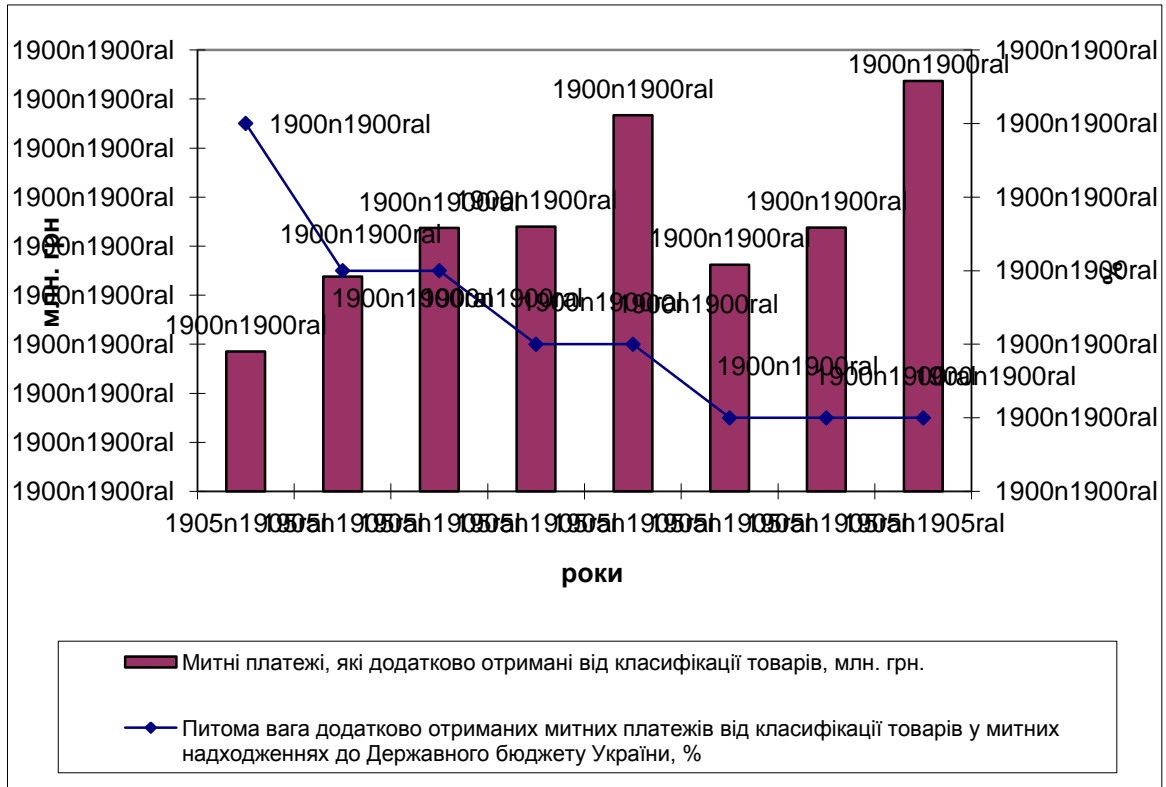
Сума додаткових надходжень від класифікаційної роботи у Хмельницькій митниці в 2010 році склала 1573,16 тис. грн., що в 2 рази більше ніж за аналогічний період 2009 року. Детальну інформацію по класифікації товарів Хмельницькою митницею подано у додатку А.

У процесі діяльності митні органи намагаються чітко контролювати факти ухилення від сплати митних платежів. Митні органи застосовують конкретні заходи щодо усунення фактів заниження митної вартості за допомогою розробленої методики визначення митної вартості та формування цінових показників стосовно товарів, які потрапляють у групи ризику. Послідовне виконання дії із коригування митної вартості та контролю кодування товарів зумовлює значне зростання додаткових надходжень.

При нарахуванні митних платежів важливе значення має правильна класифікація товарів під час митного оформлення, що призводить до повного нарахування митних платежів та убезпечує від неприємностей, що виникають при виявленні недостовірного декларування товарів і пов'язаних із складанням протоколу про порушення митних правил, стягненням суми недоплачених платежів й штрафу. Недостовірна класифікація один із основних факторів заниження розміру ввізного мита, що призводить до зменшення нарахування податку на додану вартість. Показники щодо донарахованих сум внаслідок донарахувань при визначенні класифікації товарів значно менша, аніж від коригування митної вартості і коливається в середньому межах 0,1%-0,3% до загальної суми нарахованих митних платежів (рис. 2.11). Як видно з табл. 2.4. показники діяльності Хмельницької митниці відповідають загальнодержавним тенденціям у частині визначення донарахованих сум внаслідок неправильної класифікації товарів. Вказаний показник по Хмельницькій митниці коливається в межах 0,1%-0,2%.

З метою недопущення випадків невірної кодування товару затверджено методику здійснення класифікації товарів та інших предметів для цілей митного оформлення працівниками оперативних підрозділів у відповідності до вимог Митного тарифу України. З метою недопущення випадків невірної класифікації товарів, відхилення заявленої митної вартості від рівня цін, що містяться у ціновій інформації бази даних ДМСУ, а також з метою стягнення митних платежів у повному об'ємі планується

продовжувати роботу в напрямку співпраці із митними лабораторіями при вирішенні складних, нестандартних питань, що виникають у діяльності митниці за основними напрямками визначення митної вартості та класифікації товарів.

Рис. 2.11. Митні платежі, які додатково отримані від класифікації товарів та їх питома вага у загальних надходженнях до Державного бюджету України [103, с. 65, 24].

У 2011 році прийнято 25,7 тисяч класифікаційних рішень, класифіковано більше 40 тисяч товарів. Як видно з рис. 2.11 додатково отримано від класифікації товарів у 2009 році 92,4 млн. грн., у 2010 році – 107,6 млн. грн., а у 2011 році донараховано митних платежів 167,4 млн. грн.[24; 62].

Збільшення додаткових надходжень до бюджету за рахунок прийняття класифікаційних рішень свідчить про покращення ефективності роботи

митних підрозділів з класифікації товарів, зменшення кількості необґрунтованих перевірок та затримок митного оформлення.

Правильність визначення країни походження також впливає на величину донарахованих митних платежів. Як основний документ, що підтверджує дані про країну походження, використовується сертифікат про походження товару, а належність товару до тієї чи іншої країни суттєво впливає на рівень його обкладання митними платежами. Недостовірна класифікація або підробка сертифікатів про країну походження товарів – основні фактори зниження розміру ввізного мита, що призводить до зменшення нарахування податку на додану вартість

У процесі перевірки походження товарів, то у 2011 році митними органами прийнято 2768 рішень з визначення країни походження. Визнано недійсними 1060 преференційних сертифікатів про походження товару та направлено на перевірку до уповноважених органів іноземних країн 899 непреференційних сертифікати походження. Якщо аналізувати аналітичні дані, то у 2011 році від перевірки походження товарів додатково отримано 6,2 млн. грн. (48,5 млн. грн.), ефективність одного рішення з визначення країни походження зросла майже у 2 рази (рис. 2.12).

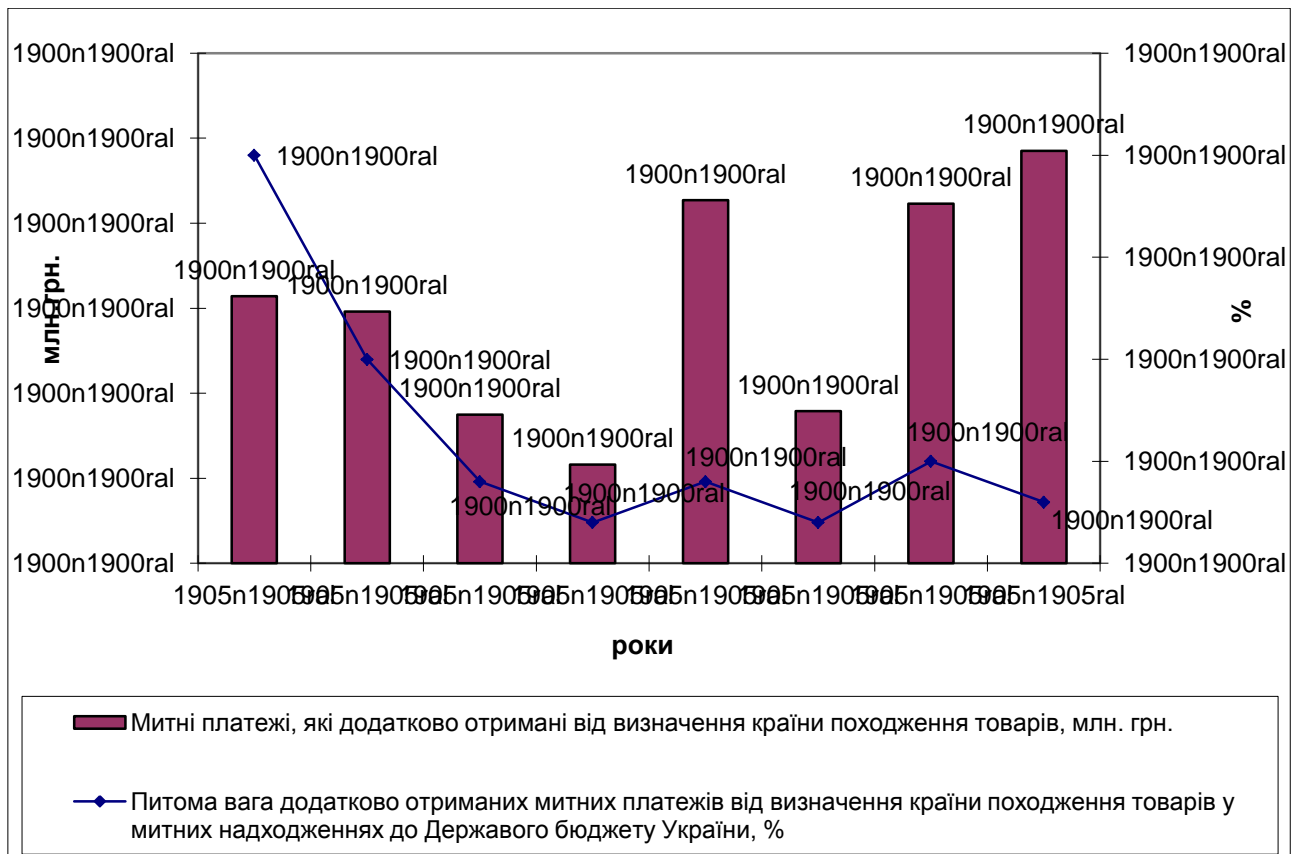

Рис. 2.12. Митні платежі, які додатково отримані від визначення країни походження товарів та їх питома вага у загальних надходженнях до Державного бюджету України [103, с. 65; 24].

Щодо даних, які подані на рис. 2.12, то можна побачити, що додатково від визначення країни походження товарів у 2009 році 17,9 млн. грн., у 2010 році – 33,3 млн. грн., а у 2011 році донараховано митних платежів 48,5 млн. грн..

Питома вага додатково отриманих митних платежів від класифікації товарів у загальних надходженнях митних платежів до Державного бюджету протягом 2004-2011 років становила від 0,02% до 0,2%.

Отже, ефективна організація контролю щодо вчасності та повноти нарахуваннями митних платежів повинна ґрунтуватись на таких основних підходах як контроль за товарами під час митного оформлення; перевірка правильності заявлених даних митним органам на підставі додаткової документації; подальший контроль через проведення експертного дослідження товарів.

Виходячи з викладеного, доцільно відзначити, що робота всіх митних органів має бути зосереджена на вжитті організаційних заходів, направлених на забезпечення повноти надходження до бюджету податків та зборів при здійсненні зовнішньоекономічних операцій шляхом покращення їх адміністрування та посилення контролю за ефективністю використання наявної бази оподаткування товарів з метою покращення ситуації та виконання у 2012 році завдань зі справляння податків і зборів у повному обсязі.

Встановлення та справляння оптимальних митних податків та зборів, а також раціональне пристосування митно-тарифного регулювання до умов сучасності може не тільки підвищити конкурентоспроможність українського товаровиробника, але й захистити споживача від неякісних товарів та покращити загальний добробут держави у порівнянні із веденням вільної торгівлі. Дуже важливо, аби співробітництво України та інших держав у рамках СОТ було не тільки взаємовигідним, але й робило можливим та ефективним своєчасне та адекватне застосування заходів митно-тарифного регулювання з метою захисту національних інтересів України та її населення в цілому.

Висновки до розділу 2

Поширеним інструментом митно-тарифного регулювання, який охоплює всю номенклатуру товарів є митний тариф як систематизований перелік ставок мита. будучи важливим інструментом зовнішньоекономічної політики держави він виконує ряд функцій в економіці, а саме: фіскальну, захисну, контрольну, регуляторну та стимуляційну.

Від пріоритетності тої чи іншої функції залежить спрямованість роботи щодо підвищення ефективності митного тарифу у митно-тарифному механізмі регулювання ЗЕД. В Україні переважає фіскальна спрямованість митного тарифу та й митного оподаткування загалом, оскільки надходження від митних платежів складають значну частку у доходах Державного

бюджету України, хоча у світі ці пріоритети змінюються на користь захисної та регуляторної функцій.

Сучасний митний тариф є складним торговельно-економічним інструментом регулювання зовнішньої торгівлі та включає кілька обов'язкових елементів, від яких залежить ефективність і дієвість тарифу в цілому. До цих елементів належать: 1) система товарної класифікації тарифу; 2) структура тарифу; 3) ставки мита; 4) метод визначення країни походження товару

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ МИТНО-ТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

3.1. Світовий досвід митно-тарифного регулювання та можливості його застосування в Україні

Об'єктивний процес зростання обсягів світової торгівлі та руху капіталу посилює значення держави, а саме – процесів регулювання зовнішньої торгівлі та руху капіталу в напрямку оптимізації процесів лібералізації та відстоювання національних інтересів.

Механізм регулювання відбувається насамперед через використання тарифних та нетарифних методів, які широко застосовуються всіма країнами світу, незважаючи на загальну тенденцію до лібералізації зовнішньої торгівлі.

Європейський вибір України, зумовлений усвідомленням інтеграції як чинника сприяння державній незалежності, національній безпеці, політичній стабільності, економічному розвитку, інтелектуальному прогресу, відновленню європейської сутності країни передбачає можливості вивчення досвіду різних країн світу для ефективного впровадження вимог СОТ щодо загальної лібералізації торговельних стосунків, переходу від нетарифних до тарифних методів.

Найбільш широко нетарифні обмеження використовували якраз розвинуті країни. До середини 1990-х років у середньому 14% товарів, що імпортувалися країнами ЄС, США і Японією, зазнавали основних нетарифних обмежень: імпорتنних квот, добровільного обмеження експорту і антидемпінгових заходів. Тому однією з основних задач СОТ стало поступова відміна таких заходів і перехід до регулювання ЗЕД тільки

тарифними методами (так звана тарифікація – заміна кількісних обмежень тарифами, що забезпечують еквівалентний рівень захисту).

Початкові домовленості Уругвайського раунду ГАТТ передбачали відносно розвинених країн скорочення середньозважених імпорتنих тарифів у торгівлі товарами по 99% тарифних позицій на 40% – з 6,2% до 3,7%; зниження ступеня охоплення нетарифними бар'єрами у відношенні країн, що розвиваються, з 18% до біля 5,5 % від обсягу експорту 1992 р., що з врахуванням більш швидкого зростання у лібералізованому секторі склало б до 2005 г. 4,2% (для Східної Європи – відповідно з 21% до 5%) [9, с.104.].

Регулювання торгово-економічних відносин країн світової співдружності здійснюється згідно Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ).

За останні роки у світі було застосовано багато ефективних прийомів митно-тарифного регулювання, які можна запропонувати для використання в Україні.

Митно-тарифне регулювання експортно-імпорتنих операцій розвинутих країн світу в основному відповідає рекомендаціям міжнародних організацій. У країнах з ринковою економікою з метою заохочення припливу капіталу до країни митом оподатковується лише імпорт, а експортне мито не застосовується, а у США навіть заборонено законодавчо. Взагалі, більшість високорозвинених країн та країн з перехідною економікою застосовували на різних етапах свого розвитку схожу зовнішньоекономічну політику, що полягала у стимулюванні експорту готової продукції, обмеженні вивозу сировини та заохочення імпорту комплектуючих, матеріалів для розвитку власної промисловості.

Так, митно-тарифне регулювання як засіб стимулювання експорту успішно використовується у багатьох країнах світу, зокрема, в Індонезії, якщо експортер представляє план експорту, де вказані імпортні матеріали, а також додає банківську гарантію, то імпортер даних матеріалів звільняється від сплати мита шляхом отримання ліцензії на імпорт ресурсів, а суму мита

сплатить експортер у тому випадку, якщо не вивезе 85% продукції у вказаний час [13, с. 602]

У Китаї також діє система сприяння експорту, що полягає у наданні численних пільг та сприянні при здійсненні експортних операцій, в той час, як пільги імпортерам заборонені та введено додаткові тарифи за прискорення митного оформлення.

Тобто митний тариф застосовується як інструмент стимулювання виробництва та експорту продукції з високою часткою доданої вартості, що практикується на основі використання принципу тарифної ескалації, що полягає у тому, що ставки мита підвищуються відповідно до зростання ступеня обробки товарів, причому ця різниця може сягати навіть 10 разів. Зокрема, рівень митного обкладання імпоротної готової продукції в Японії більший за рівень ставок мита на сировину в 10,8 разу, в ЄС – в 7,7 разу, США – в 7,1 разу. В країнах з перехідною економікою тарифна ескалація дещо менша: зі збільшенням ступеня обробки товару рівень тарифного захисту зростає в Польщі в 2,8 разу, Чехії – в 4,5 разу. Приблизно на тому ж рівні знаходиться й тарифна ескалація в Україні: у нас готова імпортована продукція обкладається митом, більшим у 3,2 разу, ніж для сировини. У країнах з менш розвинутою економікою тарифна ескалація тим менша, чим нижчий рівень розвитку країни: у Туреччині тарифи на готову продукцію більші, ніж на сировину, у 3,5 рази, Тунісі – приблизно в 1,5 рази [4, с. 10]. Тобто тарифна ескалація є дієвим методом захисту національного товаровиробника, проте застосування її у розвинених країнах спричиняє консервуванню технологічної відсталості країн, що знаходяться на шляху до ринкової економіки, адже унеможлиблює доступ їх готової продукції на ринки таких країн.

багато країн світу поряд зі стимулювання експорту та сприянням розвитку вітчизняного виробництва не створюють перешкод і для імпортних товарів. Для прикладу у Японії діє система податкових пільг для імпортерів, наприклад, податковий кредит у розмірі 5 % від обсягу імпорту або взагалі

звільнення від оподаткування великого переліку імпортованих товарів, що складає у кінцевому підсумку до 25% загального обсягу імпорту.

Щодо необхідності уніфікації тарифних ставок, про яку вже йшлося вище, то деякі країни зробили значні кроки у цьому напрямку, так, можна навести приклад Чилі, де ставка тарифу дорівнює 15%, та Болівії, де діють всього дві ставки – 10% і 17%. У Росії здійснюється поступова реформа щодо зменшення кількості адвалерних ставок, що застосовуються до імпортованих товарів. При цьому подібні реформи звичайно супроводжуються також зниженням середнього рівня протекціонізму, що досягається двома методами – методом «коцертіна», коли на кожному етапі реформи вищі ставки зменшуються до наступного нижчого рівня (наприклад, у Коста-Ріці і Гватемалі), або методом «радіального», пропорційного зниження, коли на кожному етапі усі ставки зменшуються на визначену кількість відсотків (Мексика) [13, с. 609 – 612].

Митний тариф Польщі передбачає чотири види митних ставок: основні (конвенційні), преференційні, автономні та знижені. Знижені ставки застосовуються для країн, які підписали угоди про вільну торгівлю з Польщею – це країни ЦЄЗВТа, члени ЄАВТ, держави Балтії. Саме ці ставки переважно застосовуються при митному оформленні, оскільки 80% товаропотоку йде з вищезазначених країн. На жаль, Україна не входить до цієї групи країн. Відколи Польща увійшла до ЄС, вона не може самостійно встановлювати митні тарифи, крім того, значна частка від зібраних митних зборів направляється до бюджету ЄС. Лібералізація митно-тарифної політики Польщі послабила фіскальну функцію митного тарифу та обмежила можливість застосування протекціоністських заходів. В цілому можна зазначити, що, на відміну від українського законодавства, норми митного законодавства Польщі та порядок застосування інструментів митно-тарифного регулювання дуже наближені до вимог та норм Європейського Союзу, незважаючи на те, що кількість нормативно-правових актів, що

потребувала гармонізації у країнах Центральної та Східної Європи, складала до 1,5 тисячі.

В Угорщині, аналогічно до Польщі, митно-тарифна політика здійснюється за нормами ЄС, а митне оформлення – на основі Єдиного адміністративного документа, що застосовується у країнах ЄС [3, с. 59]. Митна політика Угорщини характеризується перехідним станом від політики захисту національної економіки від імпортової експансії до лібералізації торговельної політики під тиском СОТ, намаганням уникнути різкого зниження митних ставок та зберегти елементи державної підтримки сільського господарства та інших вразливих галузей економіки.

Найбільш ґрунтовні статистичні дослідження систем митно-тарифного регулювання в різних країнах проведено експертами Європейського Союзу (в контексті європейської інтеграції) та Світової організації торгівлі.

Японія. Японія до початку ХХ ст. мала дуже обмежені зовнішньоторговельні відносини. Ця країна була економічно відсталою і при цьому фактично закритою від імпорту. Сьогодні Японія – одна з найбільш відкритих у світі країн, середньозважена ставка мита становить 2%. Проте, при цьому встановлено фактично заборонні ставки на деякі види товарів: рис – 444%, пшеницю – 193%, також високі ставки встановлено на молочні, м'ясні та нафтопродукти [98, с.190].

Японія не є членом жодної міжнародної торговельної організації, крім СОТ, проте має договори про пільгове митне оподаткування з низкою країн, що розвиваються. Часто ставки за цими договорами навіть нижчі, ніж передбачені ГАТТ. Майже всі, біля 97 % тарифних ставок в Японії є адвалерними (тобто обчислюються як відсоток від вартості товару). При цьому багато ставок диференціюються залежно від застосованого методу визначення митної вартості [26, с. 210].

Понад третина товарів при імпорті не обкладаються митом, переважно це сировина. Ще понад 45% товарних позицій оподатковуються за ставками

менше 5%, і тільки 3% товарів оподатковуються ставками понад 30%, серед них текстильні товари, взуття та продукти харчування [98, с. 190].

Митний тариф Японії, як і в більшості країн світу, є складним. Ставки мита в ньому згруповані в чотирьох колонках: в першій - загальні (базові) ставки, які можуть бути змінені в односторонньому порядку. У другій - ставки, закріплені ГАТТ / СОТ (так звані договірні, або конвенційні), в третій - преференційні ставки, в четвертій - тимчасові ставки мита, що вводяться на підставі закону про тимчасові тарифних заходи [26, с. 211]. Японський митний тариф передбачає використання великої кількості ставок мита, які диференціюються залежно від методу визначення тарифної ставки. Таке положення забезпечує більш надійний рівень захисту внутрішньої продукції, в першу чергу, сільськогосподарської, в умовах світових цінових коливань або напливів дешевого імпорту.

Японія практикує використання тарифні поступок і вилучень, мета яких, полягає в захисті національної промисловості, розвитку торгівлі, науки, соціального забезпечення, недопущення подвійного оподаткування. [26, с. 211]

У цій державі встановлено досить низький середній рівень (в порівнянні з іншими країнами) імпортного тарифу (близьким 4%). Це говорить про те, що японський імпортний тариф як бар'єр для проникнення зарубіжних компаній на внутрішній ринок країни досить низький. Однак спостерігається значна диверсифікація. Так, найвищі ставки, іноді вище 100%, встановлені для взуття, одягу та продовольчих товарів. Наприклад, за окремими сортами цукрових виробів ставка становить 124%, а по взутті - 170% від вартості ввезеного товару. Як і в більшості розвинених країн, в японському імпортному митний тариф розмір ставок мит знаходиться в залежності від ступеня обробки товару [26, с. 212]. При цьому в Японії ескалація тарифів має місце головним чином у діапазоні «сировинні товари - напівфабрикати», а не «напівфабрикати - готові вироби».

Японія широко застосовує квотування та інші методи нетарифного регулювання, проте при цьому майже не використовує компенсаційні та антидемпінгові мита. Також там діє своєрідна система податкових пільг для імпортерів, які завозять товари, що не оподатковуються – ці підприємства мають право на податковий кредит у розмірі 5% від обсягу імпорту. Обсяг імпорту товарів, які не оподатковуються, складає понад 25% [61].

Система механізмів державного регулювання зовнішньої торгівлі в Японії має ряд специфічних рис, серед яких: застосування великої кількості мит, використання тарифних поступок і вилучень, політика ескалації тарифів, тощо, завдяки яким уряду Японії вдається вести більш збалансовану і диверсифіковану політику щодо імпортової продукції, ефективно реалізовувати захист національної промисловості, сприяти розвитку торгівлі, науки, соціального забезпечення, недопущення подвійного оподаткування.

США. Що стосується американської митної політики, її можна вважати сталою починаючи з 1913 р., коли В.Вілсон провів значне зниження тарифних ставок. З тих пір американський уряд дотримувався лінії низьких тарифних ставок.

Основна ідея в економіці була такою: якщо галузь потребує захисту, значить її не слід взагалі підтримувати, тоді відбудеться перерозподіл грошей до прибуткової галузі. Це призвело до величезного потоку імпорту товарів з Японії у 70-х роках ХХ ст., особливо потерпало від цього американське автомобілебудування, в результаті цього США вдалися до квотування окремих груп товарів.

У 1994 р. за ініціативи США було створено зону вільної торгівлі з Канадою та Мексикою (НАФТА). В 2000 р. було надано преференційний торговельний статус Китаю [98, с.192].

У зв'язку з виведенням виробництва у країни з дешевою робочою силою та відсутністю тарифних бар'єрів для товарів із Китаю, в американських магазинах стає все менше і менше товарів із позначкою „зроблено в США”.

Великих масштабів набуло вивезення з країни до Європи та Східної Азії виробництва джинсів „Леві Страус”, мікропроцесорів торговельної марки портативних комп’ютерів „Think Pad” і багато іншого. В результаті у 2005 р. Сполучені Штати Америки мали рекордне від’ємне сальдо торговельного балансу понад 740 млрд. дол. США [4, с. 9].

На сьогодні, наповнення державного бюджету митними платежами складають незначну для США частку. Митна політика передбачає застосування режиму вільної торгівлі, а інколи навіть стимулювання імпорту. Захист національного товаровиробника існує для стратегічно важливих галузей.

Китай. Китайська економіка демонструє надзвичайно високі темпи зростання протягом останніх 20 років. Це пояснюється багатьма економічними чинниками, серед яких важливе місце посідає виважена митно-тарифна політика. Однією з головних рушійних сил зростання китайської економіки є експорт, і в країні було зроблено все на законодавчому та виконавчому рівнях для його підтримки та, відповідно, для захисту стратегічних галузей [98, с. 195].

Як зазначалося тарифна політика Китаю є надзвичайно послідовною та виваженою. Так, на початку 90-х років ХХ ст. середньоарифметична ставка мита в Китаї складала понад 43% і була однією з найвищих у світі, що забезпечило комфортні умови для розвитку потужних промислових галузей. У 1996 відбулося перше значне зниження митних тарифів (всього на 4971 товарну позицію), середньоарифметична ставка мита склала 23%. Вступ країни до Світової організації торгівлі в 2002 році спричинив ще до кількох уже вимушених знижень ставок мита, і у 2004 році середньоарифметична ставка складала лише 10,4%. Сьогодні Китай має понад 50 млрд. дол. США щорічного приросту інвестицій та понад 100 млрд. дол. США позитивного сальдо торговельного балансу і цілком може собі дозволити зростання споживання імпортованих товарів, тож ставки на окремі групи товарів знижуються кілька раз щороку, але на товари, які виробляються

стратегічними для економіки галузями (сільське господарство, машинобудування) ще є достатньо високими, а інколи і фактично заборонними [21, с. 204].

Суттєва відмінність митно-тарифного регулювання в Україні від провідних країн світу полягає у надзвичайно розгалуженій товарній номенклатурі зовнішньоекономічної діяльності, що станом на 2009 рік нараховує 11058 позицій, в той час, як, приміром, у США ТНЗЕД складається з 10085 позицій, в Японії – 8964, а в Китаї – 6509 позицій. Така ситуація створює потенційну можливість для зловживань суб'єктів ЗЕД шляхом декларування товару не за своїм кодом з метою сплати меншої суми платежів [61].

На жаль, можливість гармонізації митного законодавства України за вимогами ЄС суттєво гальмується через надання пріоритету фіскальній функції митних органів, що надзвичайно ускладнює можливість тісної співпраці з країнами ЄС [104, с. 44]. У промислово розвинутих країнах мито виконує перш за все регулюючу функцію, а не фіскальну, і надходження від справляння ввізного мита складають не більше 0,3% ВВП, на відміну від України, митна служба якої відіграє важливу роль в процесі наповнення державного бюджету. Перетворення митних органів України у фіскальні зменшує можливості реалізації інших їх функцій та створює перешкоди для міжнародного співробітництва та ефективної боротьби з митними правопорушеннями. Як наслідок, збільшуються масштаби ухилення від сплати податків, зменшується конкурентоспроможність вітчизняного товаровиробника, не приділяється належної уваги розвитку співробітництва на міжнародній арені тощо [46, с. 95].

Для реалізації намагань України інтегруватися до Європейського Союзу та посилити співпрацю з провідними світовими економічними організаціями, слід аналогічно до країн Центральної Європи, які вже пройшли цей шлях, вносити зміни у національне законодавство та використовувати лише ті інструменти митно-тарифного регулювання, які не

лише не суперечать принципам СОТ та ЄС, але і здатні захистити економічні інтереси України. Тобто слід взяти на озброєння досвід саме країн ЦСЄ, які нещодавно приєдналися до ЄС, а саме поступово зменшувати митні ставки відповідно до домовленостей із СОТ, при цьому не відмовляючись від захисту вразливих галузей економіки (АПК, машинобудування, харчова промисловість), а також продовжити подальше впровадження системи аналізу ризиків та пост-аудиту для запобігання митним правопорушенням, а також скорочення товарної номенклатури, що зменшить зловживання при визначенні коду товару.

3.2. Пріоритети розвитку митно-тарифного регулювання в Україні

На сьогодні, існуючі суперечності між необхідністю формування доходів держави і потребами економічного розвитку є наслідком того, що в Україні, поки що, не розроблена наукова концепція захисту національного товаровиробника в напрямку обґрунтованості визначення величини ставок мита та рівня їх диференціації, а також системності застосування митних платежів загалом.

Як уже зазначалося, у сучасних умовах Митний тариф України виконує роль суто фіскального інструменту. Інші його завдання, такі як прискорення розвитку зовнішньої торгівлі, підвищення ефективності функціонування митно-тарифного механізму регулювання ЗЕД, застосування митних тарифів як захисних засобів від недобросовісної іноземної конкуренції не є першочерговими. Це є однією з основних причин відставання регулюючої та захисної його функцій, що не сприяє удосконаленню зовнішньої торгівлі.

Для того, щоб змінити ситуацію і орієнтувати митний тариф на виконання регулюючої та захисної функцій, необхідна зміна стратегічних орієнтирів щодо розробки митно-тарифної системи, яка б враховувала

розумне співвідношення між фіскальною, регулюючою та захисною функціями в митній політиці.

На сьогодні залишається ряд суттєвих проблем, які впливають на стан митно-тарифного регулювання, зокрема:

- надмірна деталізація та значна диференціація у розмірах ставок ввізного мита на однорідні товари;
- наявність значної кількості пільг зі сплати ввізного мита для окремих галузей та суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;
- ігнорування галузевими міністерствами та відомствами основних принципів і підходів щодо підготовки законодавчих актів з питань митно-тарифного регулювання, зокрема підготовка ними пропозицій щодо деталізації товарів за комерційними назвами, маркою та призначенням для споживання в окремій галузі.

З метою вирішення існуючих проблем, перш за все, вважаємо за доцільне надання права Кабінету Міністрів України встановлювати та змінювати ставки ввізного й вивізного мита. Запровадження такого порядку ґрунтується на необхідності оперативного реагування на зміни кон'юнктури як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках, забезпечення захисту внутрішнього ринку та виконання міжнародних зобов'язань України [61, с. 142].

Крім того, це дасть змогу своєчасно реагувати на запити іноземних держав щодо тарифних поступок під час проведення дво- та багатосторонніх переговорів і сприятиме інтеграції України до ЄС.

На користь залишення за Кабінетом Міністрів України права приймати рішення щодо зміни ставок ввізного мита свідчать, наприклад, результати переговорів з Комісією європейських співтовариств і підписання угод про торгівлю текстильною продукцією між Україною та Європейським Співтовариством.

Відсутність же можливості оперативного коригування ставок ввізного мита може призвести до порушення міжнародних зобов'язань України, що

неприпустимо, та до відновлення застосування Комісією Європейського Союзу квот на українську текстильну продукцію відповідного зменшення обсягів її експорту. Існуюча довготривала процедура зміни ставок мита законами України та напружений графік роботи Митно-тарифної ради України не дають змоги здійснювати у короткі терміни вищезазначені заходи.

Ще одним аргументом на запровадження такого порядку встановлення та внесення змін до ставок мита може служити те, що у більшості країн СНД, Західної та Східної Європи встановлення та зміни ставок мита належить виключно до компетенції виконавчої влади. Таким є приклад більшості країн СНД, зокрема, Російської Федерації, Республіки Казахстан, Туркменістану, Республіки білорусь. У країнах Східної та Західної Європи: Литовській Республіці, Республіках Румунія, болгарія, Угорщина – право встановлювати та вносити зміни до ставок імпортного мита надано урядовим структурам. У країнах Європейського Союзу затвердження нових ставок мита здійснює Рада Міністрів ЄС [3, с. 60].

Запропоновані зміни в механізмі внесення змін до митного тарифу дадуть змогу уникнути необхідності прийняття тактичних рішень вищим законодавчим органом країни, що тягне за собою також і численні тіньові схеми прийняття подібних рішень шляхом лобювання інтересів владних кіл та значно покращать швидкість адаптації митно-тарифної політики до мінливого зовнішнього та внутрішнього середовища.

Щодо значної диференціації в розмірах ставок ввізного мита на однорідні товари, то варто зазначити що значна диференціація у ставках ввізного мита спостерігається на готову побутову, аудіо-, відео-, комп'ютерну техніку та комплектуючі до них, яка різниться у десятки разів, призводить до масового ввезення товарів частинами з подальшим тіньовим складанням цих товарів та ухиленням від сплати податків. У цьому напрямі необхідно продовжити роботу щодо оптимізації ставок ввізного мита, поступового їх зниження з метою перетворення з фіскального елемента в

елемент регулювання зовнішньоекономічної діяльності та захисту економічних інтересів вітчизняних виробників.

Загалом уніфікація ставок мита є одним з найбільш ефективних способів боротьби з недостовірним декларуванням імпорту, оскільки застосування лише адміністративних заходів регулювання може сприяти поширенню корупційних схем, а повна уніфікація ставок мита є саме тим засобом, що ліквідує стимули до некоректного декларування. На жаль, повна уніфікація ставок імпортного мита є досить складною у сучасних умовах, оскільки потребує досягнення консенсусу між представниками влади та суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності з приводу митно-тарифної політики. Тому найбільш доцільною видається часткова уніфікація ставок мита, що має на меті балансування інтересів держави, споживачів, внутрішніх виробників та імпортерів. І хоча протягом останніх років постійно проводяться реформи в галузі митно-тарифного регулювання, у процесі яких знижуються ставки мита на товари, які традиційно були об'єктом заниження митної вартості та ухилення від оподаткування, все ж залишається ще ряд товарів, які несуть ризики нелегального ввезення через надвисокі ставки податків (автомобілі, побутова техніка тощо), тому є широкі можливості для подальшої уніфікації ставок імпортного мита [1].

Іншим аспектом регулювання зовнішньої торгівлі, що впливає на регуляторні та фіскальні функції митно-тарифного регулювання, є значний обсяг пільг, передбачених чинним законодавством для окремих територій та галузей промисловості.

На сьогодні діє велика кількість законів України, якими надані пільги підприємствам територій пріоритетного розвитку, технопаркам та підприємствам за галузевими ознаками (суднобудівна, автомобілебудівна, літакобудівна, космічна, поліграфічна).

Особливе занепокоєння викликає ситуація з товарами, що без обкладення податками ввозяться в рамках інвестиційних проектів технопарками. Переліки цих товарів не затверджує Кабінет Міністрів

України та в більшості випадків вони не узгоджуються з профільними міністерствами.

Зазначене призвело до того, що в Україну почали під виглядом реалізації інвестиційних та інноваційних проектів масово завозити товари, які в достатній кількості виробляються в Україні і на які встановлені високі ставки ввізного мита з метою захисту вітчизняного виробника (сільськогосподарська та харчова продукція, хімічна продукція, транспортні засоби тощо). Тому порядок надання митних та інших пільг інноваційноактивним підприємствам потребує подальшого вдосконалення як на державному (шляхом внесення змін до законодавчої бази та створення більш жорстких вимог до інноваційних проектів), так і на місцевому рівнях, під час здійснення митного оформлення високотехнологічного обладнання та інноваційної продукції з метою уникнення безпідставного надання пільг щодо сплати митних податків для реалізації інноваційних проектів.

На сьогодні членство України в СОТ характеризується лібералізацією імпортного режиму, який не завжди має позитивні наслідки для держави. Мінімізувати несприятливі наслідки від лібералізації митного тарифу можна шляхом застосування комплексу дій щодо його вдосконалення, з урахуванням норм системи ГАТТ/СОТ, національної політики митного регулювання імпорту, у тому числі спрямованих на забезпечення можливого застосування Україною спеціальних захисних заходів у формі додаткового мита (антидемпінгового, спеціального чи компенсаційного), передбачених у рамках СОТ.

Крім цього варто зазначити, що минуло 3 роки членства України в СОТ, а відповідно до статті XXVIII Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) не раніше ніж через 3 роки держава може, шляхом переговорів та досягнення домовленості змінити чи скасувати поступку, включену до відповідного розкладу, доданого до цієї Угоди [8]. Це означає, що зв'язані тарифні ставки можуть бути підвищені або відкликані відповідно після 3 річного членства України у СОТ та при виконанні певних умов. Основний

принцип зміни тарифних поступок полягає в тому, що в разі початку переговорів з приводу зміни зв'язаних розмірів тарифних ставок, які зафіксовані у розкладах тарифних зобов'язань, сторони мають прагнути зробити компенсаційну поступку відносно інших товарів з метою збереження загального рівня взаємних та взаємовигідних поступок. Країна-член СОТ, яка має намір змінити або відкликати поступку повинна провести переговори із сторонами, які мають першочергові переговорні права та є зацікавленими у поступках.

З урахуванням зазначеного часового аспекту в Україні розпочато роботу у цьому напрямку, зокрема Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі [92] утворено Міжвідомчу робочу групу з вивчення питання внесення змін до ставок ввізного мита у рамках угод СОТ. Причому Україна зарезервувала право на проведення переговорів щодо перегляду домовленостей стосовно рівнів зв'язаних ставок мит в рамках угод СОТ протягом трирічного періоду, починаючи з 1 січня 2012 року [85].

При підготовці проведення процедури ініціювання перегляду домовленостей необхідно визначити перелік товарів, на які доцільно підвищити мито; визначити країни, що мають першочергові переговорні права з доступу на ринок; провести аналіз експортно-імпортних операцій щодо торгівлі цими товарами; визначитись, на які компенсаційні поступки Україна може піти в обмін на збільшення мита за відповідними товарами (врахувавши інтереси відповідних українських галузей – виробників); здійснити аналіз щодо загального впливу на економіку України від перегляду зобов'язань тощо.

У цьому контексті важливою вимогою розробки ефективного механізму митно-тарифного регулювання є постійний моніторинг і аналіз наслідків змін ставок митного тарифу. Такий аналіз дає можливість співвідносити зміни митно-тарифної системи під впливом зміни ставок мита, а також дає можливість оцінити споживчу та виробничу еластичність щодо варіації митного тарифу. Якщо виробництво і споживання мають високий

рівень еластичності до змін митного тарифу, то це є підставою промислового зростання і вказую на регулюючий ефект від зміни ставок митного тарифу. У протилежному випадку можна говорити про фіскальну функцію мита більшою мірою, ніж про регулюючу.

Регулюючу функцію митного тарифу можна реалізувати не лише кількісним обґрунтуванням величини ставок мита, які обмежують або стимулюють ввезення певних товарів, а й встановленням певного співвідношення їх рівнів на товари, що відрізняються ступенем переробки, тобто застосування принципу тарифної ескалації.

Структура митних тарифів у багатьох країнах забезпечує захист інтересів насамперед вітчизняних виробників готової продукції, не перешкоджаючи при цьому ввезенню сировини, напівфабрикатів та комплектуючих. При цьому для захисту вітчизняних товаровиробників готової продукції і стимулювання ввезення сировини і напівфабрикатів використовується деталізована диференціація ставок мита залежно від товарних груп і конкретних виробів з врахуванням потреби в імпорті, рівні національних і світових цін, яка дає змогу застосовувати принцип тарифної ескалації – підвищення рівня митного оподаткування товарів у міру зростання ступеня їх обробки [13, с. 127]. Чим вищий відсотковий ріст ставки мита по мірі просування товару від сировини до готової продукції, тим вищий ступінь захисту виробників готової продукції від зовнішньої конкуренції.

На сучасному етапі науково і економічно обґрунтовані ставки ввізного мита повинні сприяти підсиленню конкурентних позицій держави на міжнародному ринку та визначатися не доходами держави, а рівнем доданої вартості в конкретній галузі економіки, що захищається, тобто встановлення мита повинно сприяти перерозподілу доданої вартості від іноземних товаровиробників до національних, що можливо лише при розвитку вітчизняного виробництва, реалізації принципу тарифної ескалації та заохоченню імпорту високотехнологічного обладнання. Крім того, ввізне

мито повинне вирішувати завдання захисту від несприятливого впливу іноземної конкуренції та одночасно забезпечувати позитивний вплив іноземної конкуренції щодо стимулювання підвищення якості товарів національних товаровиробників, зниження рівня витрат в галузях, використання прогресивних технологій і сучасних матеріалів.

Удосконалення митно-тарифного захисту має полягати, з одного боку, в оптимізації ставок митного тарифу, а з іншого — в розширенні використання інших елементів митного тарифу (тарифна номенклатура товарів, надання пільг та преференцій за ознакою походження товару тощо) з захисною метою. Конкретні заходи у цьому напрямку повинні включати:

1) впровадження та удосконалення селективно-уніфікованого підходу щодо встановлення ставок митного тарифу, згідно з яким захисна функція покладається на ставки мита на імпортовану продукцію, аналоги якої виробляють конкурентоспроможні та перспективні галузі національної економіки. Для таких товарів встановлюють максимально високі (звісно, в рамках зв'язаного рівня) ставки ввізного мита, тоді як для решти товарів має бути встановлений низький рівень митно-тарифного захисту, що сприятиме насиченню внутрішнього ринку імпортними товарами, виробництво яких в Україні є неефективним чи взагалі неможливим. При цьому низькі ставки мита на імпорт мають бути максимально уніфіковані, що досягається за допомогою зменшення кількості тарифних коридорів для певної кількості тарифних ліній, тоді як для тих товарів, котрі користуються підвищеним рівнем митно-тарифного захисту, ставки імпортного мита мають бути диференційовані у відповідності до економічної доцільності захисту тих чи інших конкретних товарних позицій чи під позицій.

2) подальша робота щодо оптимізації ставок ввізного мита, в напрямку поступового їх зниження з метою перетворення з фіскального елемента на елемент регулювання зовнішньоекономічної діяльності та захисту економічних інтересів вітчизняних виробників, зокрема це стосується значної диференціації в розмірах ставок ввізного мита на однорідні товари. Значна

диференціація у ставках ввізного мита спостерігається на готову побутову, аудіо-, відео-, комп'ютерну техніку та комплектуючі до них, яка різниться у десятки разів, призводить до масового ввезення товарів частинами з подальшим тіньовим складанням цих товарів та ухиленням від сплати податків;

3) розширення використання принципу тарифної ескалації шляхом зниження ставок мита на сировинні товари, комплектуючі деталі, котрі не виробляються в Україні, на особливо важливі для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників види технологічного обладнання. При цьому мають бути підвищені в межах зв'язаного рівня ставки імпортного мита на готові вироби з урахуванням можливостей заміщення імпорту та з метою оптимального завантаження вітчизняних виробничих потужностей;

4) удосконалення в напрямку підвищення гнучкості та адресності митного тарифу шляхом використання національної компоненти товарної номенклатури на рівні дев'ятого та десятого знаків УКТ ЗЕД для відокремлення нових товарних підкатегорій для ідентифікації найчутливіших до імпорту товарів;

5) активне використання сезонних та тимчасових ставок мита з метою врегулювання тимчасових змін у рівні насиченості внутрішнього ринку сезонними товарами та оптимізації завантаження вітчизняних підприємств (особливо це стосується підприємств, котрі переробляють сільськогосподарську продукцію);

6) впорядкування діючої системи тарифних преференцій та пільг для підвищення ефективності регулюючої функції митного тарифу з урахуванням рівня розвитку країни (чи групи країн), яка користується преференціями, критичності імпорту основних товарів з даної країни для вітчизняної економіки, характеру двосторонніх економічних та політичних зв'язків тощо;

7) удосконалення та уніфікація процедур справляння митних платежів до Державного бюджету України, насамперед, шляхом посилення митного

контролю за правильністю декларування митної вартості товарів, визначення коду товарів та країн їх походження;

8) створення чіткої системи моніторингу всіх видів розрахунків по митних платежах та руху цих коштів;

9) здійснення постійного аналізу факторів, які впливають на стан надходження митних платежів до Державного бюджету України, у тому числі аналізувати вплив змін чинного законодавства на даний показник;

10) проведення організаційної роботи з посилення контролю за податковими пільгами, вексельними формами розрахунку, правильністю визначення митного режиму, митним оформленням за нульовими ставками мита

11) надання права Кабінету Міністрів України встановлювати та змінювати ставки ввізного й вивізного мита та сприяти розширенню співпраці між міністерствами й відомствами, які займаються адмініструванням податків і контролюють цей процес для оперативного реагування на зміни кон'юнктури як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках, забезпечення захисту внутрішнього ринку та виконання міжнародних зобов'язань України.

12) активізації переговорного процесу з СОТ щодо тарифних поступок для України

Застосування тарифних методів регулювання зовнішньої торгівлі в межах вимог СОТ для захисту національних економічних інтересів держави вимагає розробки на науковій основі економічно обґрунтованого митного тарифу, який би відповідав міжнародним вимогам та створював умови для підвищення ефективності його функціонування в напрямку сприяння інтересам національних товаровиробників, через запровадження дієвого механізму встановлення оптимальних ставок митного тарифу та розробку методичних основ обґрунтування і розрахунку ставок ввізного мита у ньому на основі принципів диференціації та ескалації тарифу, активізації переговорного процесу з СОТ щодо тарифних поступок для України тощо.

Зазначене вище слугуватиме загальною передумовою надання митному тарифу України спрямованості на посилення позитивного регулюючого впливу на зовнішню торгівлю та на створення умов для підвищення захисту внутрішнього ринку та економічних інтересів вітчизняних підприємств.

Продумана митно-тарифна політика у сфері зовнішньої торгівлі здатна змінити структуру імпорту на користь якісних і високотехнологічних товарів, сприяти зниженню цін як на імпорту, так і на вітчизняну продукцію, а отже, забезпечити захист економічних інтересів національного виробника і споживача.

Митно-тарифні заходи регулювання зовнішньої торгівлі є одним із основних державних заходів забезпечення не тільки безпеки, але й економічних інтересів України. Економічні інтереси України являють собою створення конкурентоспроможної, соціально спрямованої економіки і умов для прискореного розвитку стратегічно важливих галузей, збільшення національного багатства, здобуття рівня життя і рівня соціально-політичної стабільності цивілізованої європейської держави, затвердження еквівалентності і прибутковості в зовнішньоекономічній діяльності, набуття Україною певного статусу і свого місця в світовому розподілі праці, торгівлі та фінансової діяльності.

Висновки до розділу 3

Європейський вибір України передбачає можливості вивчення досвіду різних країн світу для ефективного впровадження вимог СОТ щодо загальної лібералізації торгівельних стосунків та використання митно-тарифного регулювання ЗЕД

Митно-тарифне регулювання експортно-імпортних операцій розвинутих країн світу в основному відповідає рекомендаціям міжнародних організацій та Генеральної угоди з тарифів і торгівлі . більшість високорозвинених країн та країн з перехідною економікою застосовували на різних етапах свого розвитку схожу зовнішньоекономічну політику, що

полягала у стимулюванні експорту готової продукції, обмеженні вивозу сировини та заохочення імпорту комплектуючих, матеріалів для розвитку власної промисловості. Крім того деякі країни світу поряд зі стимулювання експорту та сприянням розвитку вітчизняного виробництва не створюють перешкод і для імпортних товарів (напр. Японія).

Удосконалення митно-тарифного захисту має полягати, з одного боку, в оптимізації ставок митного тарифу, а з іншого — в розширенні використання інших елементів митного тарифу (тарифна номенклатура товарів, надання пільг та преференцій за ознакою походження товару тощо) для захисту національних економічних інтересів держави

ВИСНОВКИ

На сучасному етапі Україна прагне зайняти своє місце у міжнародному поділі праці й багато уваги приділяє державному регулюванню зовнішньої торгівлі. Вона широко використовує економічні механізми та інструменти державного регулювання зовнішньої торгівлі, серед яких найбільш важливим є митно-тарифне регулювання. У роботі здійснено теоретично-організаційне узагальнення та проведено аналіз митно-тарифного регулювання в Україні в контексті його впливу на формування доходів бюджету, що дало змогу сформулювати низку висновків теоретичного та практичного характеру, які забезпечили досягнення поставленої мети.

1. Державне регулювання зовнішньої торгівлі здійснюється з використання таких економічних важелів як тарифне та нетарифне регулювання чи точніше оптимальне їх поєднання з врахування вимог національного законодавства та міжнародних стандартів. Співіснування тарифних та нетарифних методів пов'язане насамперед з їх тісною взаємодією та взаємопроникненням для досягнення спільних цілей регулювання зовнішньої торгівлі

Митно-тарифне регулювання зовнішньої торгівлі є класичним економічним методом регулювання зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД), який застосовується в Україні з використанням таких інструментів як митний тариф, класифікація товарів відповідно до товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності, визначення країни походження та митної вартості товару, а також застосування системи митних пільг та преференцій

Митно-тарифне регулювання - це комплекс заходів щодо встановлення і застосування ставок мита, обкладення митом в межах окремих преференційних режимів, контролю за митною вартістю товарів, класифікацією товарів в цілях повноти стягнення мита

2. Розвиток митно-тарифної політики України з моменту становлення незалежної України науковці розбивають на кілька етапів від фіскально-

протекціоністського до помірно лібералізаційного, який зумовлений вступом України у СОТ. На сьогоднішній день митно-тарифна політика відповідає вимогам СОТ і спрямована як на лібералізацію зовнішньої торгівлі та легалізацію тіньових потоків імпорту, так і на захист національного товаровиробника, а також на легалізацію торгівлі та збільшення надходжень до Державного бюджету.

3. Однією з важливих умов успішної й ефективною зовнішньоекономічної діяльності України та її регулювання є створення відповідної правової бази. В Україні уже створену необхідну нормативно-правову базу для регулювання зовнішньоекономічної діяльності загалом та митно-тарифного регулювання зокрема. На сьогодні правові норми, які регулюють зовнішньоекономічну діяльність, утворюють певний комплекс, який включає як міжнародно-правові, так і національно-правові норми. Цей комплекс характеризується як сукупність пов'язаних ієрархій і взаємопідлеглістю міжнародних і національних правових норм, що взаємодіють між собою й у своїх структурних частинах, які регламентують зовнішньоекономічні зв'язки України

Правове регулювання митно-тарифних відносин створює правове поле, що дозволяє або, навпаки, перешкоджає реалізації економічних інтересів суб'єктів господарювання у сфері міжнародних економічних відносин. Функціонування дієвого та ефективного механізму митно-тарифного регулювання неможливе без удосконалення необхідної законодавчої бази його забезпечення.

Ринкові перетворення, вибір європейського шляху розвитку зумовили реформування всіх інститутів митного права з метою приведення митно-правової вітчизняної системи у відповідність до міжнародних норм і стандартів та максимального наближення їх положень до реалій митного простору сьогодення.

4. Одним з найбільш поширених та класичним інструментом митно-тарифного регулювання, який охоплює всю номенклатуру товарів є митний

тариф як систематизований перелік ставок мита. Сучасний митний тариф є складним торговельно-економічним інструментом регулювання зовнішньої торгівлі, включаючи кілька обов'язкових елементів, від яких залежить ефективність і дієвість тарифу в цілому. До цих елементів належать: система товарної класифікації тарифу; структура тарифу; ставки мита; метод визначення країни походження товару.

Митний тариф як важливий інструмент зовнішньоекономічної політики держави виконує ряд функцій в економіці, а саме: фіскальну, захисну, контрольну, регуляторну та стимуляційну. Механізм дії захисної функції полягає у подорожчанні імпортного товару, який обкладається митом, порівняно з вітчизняними товарами і забезпеченні таким способом вигіднішого становища на ринку національних товаровиробників. Контрольна функція спрямована на контроль за правильністю нарахування митних платежів, захист споживачів від недоброякісних імпортних товарів та на зниження загального рівня корумпованості в цілому. Регуляторна роль митного тарифу виконується за рахунок диференціації його ставок залежно від чутливості різних товарних груп до імпорту. .

5. Фіскальна функція виявляється через надходження коштів від сплати мита до бюджету, причому роль мита у наповненні державного бюджету тим більша, чим менш розвинута економіка. В Україні переважає фіскальна спрямованість митного тарифу та й митного оподаткування загалом, оскільки надходження від митних платежів складають значну частку у доходах Державного бюджету України, питома вага цих надходжень за аналізований період коливається в межах від 29,4% до 41,5%.

Для України надзвичайно актуальним є розвиток системи митного оподаткування, яка б передбачала наявність розгалуженої системи митних платежів. Аналіз митних платежів, що справляються вітчизняними митними органами, дозволив виявити найбільш фіскально ефективні податки та збори серед митних платежів, а саме найбільше надходжень до бюджету митні органи мобілізують через справляння ПДВ (близько 80-85%). Щодо

оподаткуванням акцизним податком, то починаючи з 2006 року спостерігається значне зростання надходжень до бюджету від акцизів. Таке зростання надходжень акцизного податку є результатом змін в митному законодавстві, зокрема, в питаннях розширення бази оподаткування та збільшення ставок податку. Суттєво зросли надходження від акцизного податку у 2011 році, що пов'язане насамперед з тим, що із вступом в дію Податкового кодексу України з 01.01.2011 року здійснено ряд нововведень, які стосуються акцизного оподаткування експортно-імпортних операцій, а саме розширено перелік платників, уточнено об'єкти оподаткування, строки сплати і ставки на підакцизні товари.

Виконання митними органами планових показників наповнення державного бюджету залежить, у тому числі, від правильності визначення декларантом митної вартості товарів та можливості митних органів здійснювати контроль правильності визначення декларантом митної вартості товарів, визначення країни походження та правильності визначення коду товарів згідно з УКТ ЗЕД. Як показав проведений аналіз, при здійсненні контролю правильністю визначення митної вартості товарів, визначення країни походження та правильності визначення коду товарів митними органами додатково до нараховується близько 5 % платежів.

6. Митно-тарифне регулювання експортно-імпортних операцій розвинутих країн світу в основному відповідає рекомендаціям міжнародних організацій та Генеральної угоди з тарифів і торгівлі . більшість високорозвинених країн та країн з перехідною економікою застосовували на різних етапах свого розвитку схожу зовнішньоекономічну політику, що полягала у стимулюванні експорту готової продукції, обмеженні вивозу сировини та заохочення імпорту комплектуючих, матеріалів для розвитку власної промисловості. Крім того деякі країни світу поряд зі стимулювання експорту та сприянням розвитку вітчизняного виробництва не створюють перешкод і для імпортних товарів (напр. Японія).

7. Удосконалення механізму митно-тарифного регулювання полягає, з одного боку, в оптимізації ставок митного тарифу, а з іншого – в розширенні використання інших елементів митного тарифу (тарифна номенклатура товарів, надання пільг та преференцій за ознакою походження товару тощо) з метою захисту економічних інтересів України. Конкретні заходи у цьому напрямку повинні включати:

- упровадження селективно-уніфікованого підходу до встановлення ставок митного тарифу, згідно з яким захисна функція покладається на ставки мита на імпортовану продукцію, аналоги якої виробляють конкурентоспроможні та перспективні галузі національної економіки.

- продовження роботи щодо оптимізації ставок ввізного мита, поступового їх зниження з метою перетворення з фіскального елемента в елемент регулювання зовнішньоекономічної діяльності та захисту економічних інтересів вітчизняних виробників;

- розширення використання принципу тарифної ескалації шляхом зниження ставок мита на сировинні товари, комплектуючі деталі, котрі не виробляються в Україні, на особливо важливі для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників види технологічного обладнання;

- підвищення гнучкості та адресності митного тарифу шляхом використання національної компоненти товарної номенклатури на рівні дев'ятого та десятого знаків УКТ ЗЕД для відокремлення нових товарних підкатегорій для ідентифікації найчутливіших до імпорту товарів;

- активне використання сезонних та тимчасових ставок мита з метою врегулювання тимчасових змін у рівні насиченості внутрішнього ринку сезонними товарами та оптимізації завантаження вітчизняних підприємств (особливо це стосується підприємств, котрі переробляють сільськогосподарську продукцію);

- упорядкування діючої системи тарифних преференцій та пільг для підвищення ефективності регулюючої функції митного тарифу з урахуванням

рівня розвитку країни (чи групи країн), котра користується преференціями, критичності імпорту основних товарів з даної країни для вітчизняної економіки, характеру двосторонніх економічних та політичних зв'язків тощо;

- удосконалення та уніфікація процедур справляння митних платежів до Державного бюджету України, насамперед, шляхом посилення митного контролю за правильністю декларування митної вартості товарів, визначення коду товарів та країн їх походження;

- створення чіткої системи моніторингу всіх видів розрахунків по митних платежах та руху цих коштів;

- здійснення постійного аналізу факторів, які впливають на стан надходження митних платежів до Державного бюджету України, у тому числі аналізувати вплив змін чинного законодавства на даний показник;

- проводити організаційну роботу з посилення контролю за податковими пільгами, вексельними формами розрахунку, правильністю визначення митного режиму, митним оформленням за нульовими ставками мита

- надання права Кабінету Міністрів України встановлювати та змінювати ставки ввізного й вивізного мита та сприяти розширенню співпраці між міністерствами й відомствами, які займаються адмініструванням податків і контролюють цей процес для оперативного реагування на зміни кон'юнктури як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках, забезпечення захисту внутрішнього ринку та виконання міжнародних зобов'язань України.

- активізації переговорного процесу з СОТ щодо тарифних поступок для України.

Реалізація цих пріоритетів вимагатиме здійснення у найближчій перспективі низки заходів пов'язаних з удосконаленням митно-тарифного регулювання України, оскільки продумана та науково-обгрунтована митно-тарифна політика у сфері зовнішньої торгівлі здатна змінити структуру імпорту на користь якісних і високотехнологічних товарів, сприяти

зниженню цін як на імпорту, так і на вітчизняну продукцію, а отже, забезпечити захист економічних інтересів національного виробника і споживача .